

SOVON

NIEUWS

25e jaargang
maart 2012

Winterse extremen: van superzacht naar berenkoud in 2011/12. Zomervogels bleven hangen, grote sterfte onder steltlopers.

Kleine Burgemeester: ongekende winterse influx, met opvallend veel ouderejaars

Ijsvogel en Winterkoning: overeenkomsten en verschillen bij reactie op koud winterweer

En verder in dit nummer:

- Bij de 25e jaargang SOVON-Nieuws
- Op zoek naar roestende Ransuilen met Harrie Wijnandts
- Lepelaar zet positieve trend (ook in buitenland) door
- Merel heeft het moeilijk in de stad
- Nieuws uit Meetnet Nestkaarten
- Record aantal Halsbandparkieten

SOVON-Nieuws

Nieuwsbrief van SOVON Vogelonderzoek Nederland over SOVONvogeltellingen, over de vereniging en over andere zaken betreffende vogels in Nederland.

Redactie

John van Betteray, Fred Hustings
Kees Koffijberg, Loes van den Bremer
& Peter Eekelder.

Overname van artikelen of illustraties
alleen in overleg.

SOVON-Nieuws wordt gedrukt op
FSC-papier. ISSN 1383-0635.

Lidmaatschap

Contributie: minimaal € 12,-.
SOVON-leden ontvangen vier maal
per jaar SOVON-Nieuws en korting
op SOVON-uitgaven en het abonnement
op Limosa (pluslidmaatschap € 27,50).
Ledenadministratie Jeroen van Zuylen,
zie bureau-adres SOVON.

Bestuur

Voorzitter: **Roelof ten Doesschate**
Secretaris: **Frank Berendse a.i.**
Penningmeester: **Dennis Meeuwissen**
Overige bestuursleden: **Frank Berendse,**
Ricardo van Dijk. E-mail: bestuur@sovon.nl

Bureau

Kantoor SOVON te Natuurplaza,
Toernooiveld 1, 6525 ED Nijmegen.
Tel: 024 - 7 410 410
E-mail: info@sovon.nl
Homepage: www.sovon.nl
Giro: 2905988, Rabo: 10.51.17.056.

Ledenraad

Kijk op www.sovon.nl onder sovon-
vereniging voor uw ledenraadsleden.
E-mail: ledenraad@sovon.nl

Directeur Theo Verstrael

Communicatie **Carolyn Vermanen**
Monitoring en Inventarisaties **Rob Vogel**
Onderzoek en Advies **Rob Vogel a.i.**

Doelstelling

SOVON Vogelonderzoek Nederland volgt
de ontwikkelingen in aantal en verspreiding
van alle in ons land in het wild voorkomende
vogelsoorten. Dit gebeurt door middel
van signalerend onderzoek (monitoring) en
door uitvoering van veld- en bureaustudies
die bijdragen aan het verklaren van de
gesignaleerde ontwikkelingen. Onze drijf-
veren zijn kennisontwikkeling en het door
middel van informatievoorziening onder-
steunen van natuurbeleid, natuurbeheer
en natuurbescherming. Daarbij zorgen we
voor goede borging van onze kwaliteit,
onafhankelijkheid en objectiviteit.
SOVON coördineert, stimuleert en onder-
steunt systematisch veldonderzoek door
vrijwilligers.

De meetnetten voor Broed- en Watervogels
zijn onderdeel van het Netwerk Ecologische
Monitoring, uitgevoerd i.s.m. CBS en pro-
vincies en gefinancierd door het Ministerie
van EL&I en Rijkswaterstaat.

Lay-out: van Groot tot Klein
Druk: van Mameren Repro b.v.

Foto's omslag:
Waterral (Pauline van Marle)
Harrie Wijnandts (Rob Buiters)

Onderzoek in de beklagdenbank

Ooit, het lijkt inmiddels heel lang geleden maar het was rond de eeuwwisseling, kwam in Nederland de term 'kennis economie' in zwang. Daarmee werd uitgedrukt dat kennis een steeds belangrijker pijler werd onder de economie omdat kennis leidt tot innovatie, nieuwe producten en diensten en dus economisch verkeer. Tegelijkertijd werd hiermee het signaal afgegeven dat het ontwikkelen van kennis dus een belangrijk speerpunt zou moeten zijn om die pijler robuust te houden.

Het is dan wel extra pijnlijk dat de wetenschap, als belangrijke leverancier van nieuwe kennis, de laatste tijd plotseling in het beklagdenbankje terecht is gekomen. Eerst was er het nogal opgeblazen gedoe over het rapport van de International Panel on Climate Change. Het werd hen zwaar aangerekend dat ergens in het vele honderden pagina's tellende rapport een fout stond. Dat was ook niet goed, maar het werd zeer politiek uitgebuit door lieden die er belang bij hebben de klimaatverandering te ontkennen. Kennismisbruik dus in plaats van kennisgebruik.

Nu is er de affaire Diederik Stapel die geheel tegen alle afspraken en regels in zijn onderzoeken bij elkaar heeft verzonden. Een ernstige zaak die terecht aandacht krijgt en terecht tot maatregelen heeft geleid. Dat vervolgens de hele academische wereld in een kwaad daglicht werd gezet is idioot. Er gelden al heel lang strikte regels en afspraken in het academische onderzoek en de controle daarop is de afgelopen jaren alleen maar scherper geworden. De conclusies zijn ook consistent: het zit wél goed met het academische onderwijs, een enkele rotte appel ten spijt. Dat met dat controleren inmiddels heel veel geld is gemoeid is een noodzakelijk kwaad; het zou mooier zijn als dat geld ook in het eigenlijke onderzoek kon worden geïnvesteerd maar de samenleving vraagt nu eenmaal om verantwoording.

SOVON heeft het in de genen om vogelgegevens zo goed mogelijk te verzamelen en te toetsen op een aantal kwaliteitskenmerken. Dat doen we om zo zeker mogelijk te zijn dat onze gegevens kunnen worden gebruikt waarvoor ze zijn bedoeld: meer kennis krijgen over vogelpopulaties tijdens de verschillende fasen van een vogelleven ten behoeve van beleid, beheer, onderzoek en onderwijs. De meetnetten worden daarnaast onderworpen aan onafhankelijke kwaliteitsborging door de productgroep Natuur van het Centraal Bureau voor de Statistiek. Ook de Wetenschappelijke Begeleidingscommissie (WBC) kijkt kritisch mee bij de kwaliteit van de meetnetten en de wijze waarop de gegevens worden toegepast. De gegevens van SOVON zijn veelvuldig juridisch betwist, maar altijd bleek het kwaliteitszorgsysteem rond de gebruikte gegevens goed houdbaar. Er zijn immers geen Diederikken Stapel bij SOVON, noch bij de waarnemers. Integendeel, de kwaliteit van de gegevens is al van een hoog niveau en wordt alleen maar beter met het toenemen van de ervaring van de waarnemers en het groeien van de tijdreeksen. Mede hierom kon Chris van Turnhout van SOVON, samen met o.a. drie auteurs van De Vlinderstichting, een wezenlijke bijdrage leveren aan een internationaal onderzoeksteam dat de gevolgen van de klimaatveranderingen op vogels en vlinders heeft onderzocht. De belangrijkste conclusie was dat zowel vogels als vlinders de vanwege klimaatopwarming optredende veranderingen in het biotoop niet kunnen bijhouden. Het resultaat is onlangs gepubliceerd in Nature Climate Change, een van de thema-uitgaven van het toonaangevende tijdschrift Nature. Een tijdschrift dat de lat hoog legt en daarmee alleen onderzoek van hoog niveau toelaat. Die publicatie is dan ook een kroon op het werk van SOVON (en De Vlinderstichting) en bewijst eens te meer dat onze databanken van onschatbare waarde zijn voor kennisontwikkeling. Wij zullen dan ook onveroorbaar blijven inzetten op het genereren van nieuwe kennis, want alleen zo is te bewijzen dat kennis inderdaad een belangrijke basis is om besluiten op te baseren, beklagdenbankje of niet. Daar komen we namelijk vast heel snel weer uit...

Theo Verstrael

Agenda

Jaar van de Klauwieren & start broedseizoen.

April

(7) slaapplaatstelling Scholekster, Kemphaan, Grutto; (14) watervogeltelling monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling; (21) SOVON Jongerendag

Mei

(12) watervogeltelling (selectie van) monitoringgebieden, telling Brand- en Rotgans, integrale telling Wadden; (12-18) Nationale Vogelweek

Juni

(1/2) slaapplaatstelling Grutto, simultaantelling Kwartelkoningen; (16) watervogeltelling (selectie van) monitoringgebieden; (22/23) simultaantelling Kwartelkoningen

Juli

(14) watervogeltelling (selectie van) monitoringgebieden

De winter van 2011/12 bracht opmerkelijk late waarnemingen van veel zomervogels, waaronder deze Grasmus in Utrecht-stad op 19 december.

Foto: Herman Bouman

Kop van Kwartelkoning gevonden door Joost Nijkamp onder de Erasmustoren in Nijmegen op 26 november 2011.

Foto: Harvey van Diek

Een winter met twee gezichten

De winter van 2011/12 was er een van uitersten. Van extreem zacht weer naar de eerste heuse koudegolfsinds 1997. Voor vogels en vogelaars een bizarre gewaarwording die vele opmerkelijke waarnemingen en verschijnselen opleverde en van de laatste drie koudere winters misschien nog wel de meeste effecten op de broedvogels zal hebben.

Boterzachte aanloop, ijzig slot

Van de drie 'echte' wintermaanden was december opmerkelijk zacht. De maand sloot hiermee naadloos aan op een fraaie, zonnige en relatief warme herfst die nog wat van de verregende koele zomer goedmaakte. December kwam met een gemiddelde maandtemperatuur van 6,5 °C (normaal 3,7 °C) op de vierde plaats van zachtste decembermaanden in ruim een eeuw. Vorst werd in De Bilt slechts op één dag gemeten (normaal 13). Het was tegelijkertijd een uitzonderlijk natte maand, de vijfde in zijn soort in meer dan een eeuw.

Het wisselvallige en zachte weer zette door in januari. Nieuwjaarsdag opende met temperaturen tot 14,1 °C! Het was wederom nat, waardoor wateroverlast ontstond en de grote rivieren (in november nog op een laagterecord) flink aanzwollen. Aan het eind van de maand volgde een overgang naar kouder weer. Dat nam echter niet weg dat ook januari warmer verliep dan gewoonlijk (gemiddelde temperatuur van 4,9 °C tegen normaal 3,1 °C).

Begin februari was andere koek! De op 30 januari op gang gekomen oostelijke stroming bleef lucht aanvoeren uit streken waar het bijzonder koud was, met name Oekraïne en Rusland. Op verschillende dagen zakten de temperaturen beneden de -10 °C en op 8 februari was de eerste officiële 'koudegolf' sinds 1997 een feit. Door het windstille weer vrozen open wateren in recordtijd dicht (zelfs grootschalige ijsvorming in de Waddenzee) en het bleef lang spannend of de eerste Elfstedentocht sinds januari 1997 kon worden verreden. De laagste temperatuur werd op 4 februari in Lelystad gemeten (-22,9 °C). Vanaf de 12e februari begon de vorst te verdwijnen, maar dikke ijspakketten bleven nog lang liggen en kruierend ijs zorgde voor fotogenieke situaties rond o.a. het IJsselmeer. In tegenstelling tot de drie voorafgaande winters, die veel sneeuw brachten maar geen extreme vorst, was het winterse slot van 2011/12 droog, zonnig maar wel heel koud.

Zomerse taferelen in de winter

Dat er na een warme herfst wat zomervogels blijven hangen in ons land, is niet ongebruikelijk. Ditmaal waren het er echter wel veel, en er zaten ook soorten bij waarvan waar-

nemingen na oktober (of zelfs eerder) zeer ongebruikelijk zijn.

Goed gedocumenteerd, meestal ook door foto's, waren waarnemingen van Zomertaling (man op 2 januari Roermond Lb), Zomertortel (laatste op 11 december Noordwijk ZH), Boerenzwaluw (tot 5 december in Berkelland Gld), Huiszwaluw (29 december Delfgauw ZH), Grasmus (23 november – 9 januari Utrecht-Kanaleneiland), Tuinfluiter (13 november Ouddorp ZH) en Fluitier (6 november Bergen aan Zee; een soort waar je normaliter half augustus al je best voor moet doen). Meest bizar wellicht was de vangst van een Kleine Karekiet op 1 januari te Oud-Naarden NH (waarneming.nl). En wat te denken van een Kwartelkoning die tijdens de Landelijke Dag op 26 november als verse plukrest van een Slechtvalk werd gevonden onder de Erasmustoren van de Radboud Universiteit in Nijmegen.

Ook broedvogels hadden het soms op de heupen en verschillende soorten (o.a. Grote Lijster) waren al vroeg in december actief aan het zingen. Turkse Tortels begonnen in december en januari met legfels (die steevast mislukten) en in Valkenswaard kwamen met Kerstmis jonge Merels ter wereld. Een paartje Kerkuilen bij Ewijk Gld werd door een blijkbaar goede muizenstand aangemoedigd om een late broedpoging te ondernemen; de vier jongen vlogen half januari in goede conditie uit.

Wadvogels blijven hangen, wintervogels blijven weg

Ook anderszins was te merken dat Nederland – en de rest van Europa – tot eind januari nog niet in de greep van de koude was. In de Waddenzee bleven door het zachte weer tot aan Denemarken toe grote aantallen steltlopers hangen waarvan een deel normaliter (naar het westen en zuiden) opschuift (Scholekster, Zilverplevier, Kanoet, Bonte Strandloper, Wulp). Groepen Kieviten bleven een vertrouwd gezicht in de graslanden, terwijl anderzijds Kramsvogels lange tijd schaars bleven na de gebruikelijke trekstroom in de herfst. Wintertalingen en Slobeenden, die in ondiep water hun voedsel zoeken, waren bij de midwintertelling half januari drie maal zo talrijk als een jaar eerder onder veel koudere omstandigheden.

*Bonte Strandlopers proberen op de Eems bij Delfzijl op de laatste restjes wad te foerageren, 16 februari 2012.
Foto: Ko Veldkamp*

Ook ganzen werden zichtbaar op het verkeerde been gezet. In Vlaanderen spraken van 'historisch lage aantal vriezegansen', dit na een serie koudere winters met record-aantallen. Kleine Rietgansen waren zoals gebruikelijk in milde winters al rond de jaarwisseling terug naar Denemarken en de aantallen die eerder in november-december zowel in Nederland (20.000) als Vlaanderen (27.000) werden geteld waren zelden zo laag. Ook Kolgansen, in Vlaanderen alleen talrijk in een koude winter, waren relatief schaars. Dat beeld kwam deels overeen met de situatie in Nederland, waar sommige tellers klaagden over tegenvallende aantallen, althans van Toendrarietgansen. Individueel (aan halsbanden) herkenbare Kolgansen en Toendrarietgansen bleken in december nog in het oosten van Duitsland te verblijven, in plaats van doorgetrokken te zijn. Halsbandaflezingen en trektellingen lieten bovendien zien dat in december reeds wegtrek uit Nederland plaatsvond. Half januari keerden ook de eerste Rotgansen uit zuidelijk overwinteringsgebieden in de Waddenzee terug, alweer een stukje in noordoostelijke richting opschuivend. Wilde Zwanen, vorige winter volop aanwezig in samenhang met een zeer koude decembermaand, waren bijna met een lampje te zoeken.

Vorsttrek

Toen het weer omsloeg, gebeurde dat snel en onverbiddeijk. Door de strenge vorst vroomde de Waddenzee van Denemarken tot en met Nederland binnen een week grotendeels dicht. Voedselplekken in de vorm van zanden en slikplaten werden grotendeels onbereikbaar. Ook grote delen van het IJsselmeer raakten bevroren. Een deel van de nog aanwezige vogels reageerde met een vorstrush, al werd daar op de Nederlandse trekposten betrekkelijk weinig van gemerkt. De aantallen steltlopers hielden niet over, wel werden soms mooie aantallen Aalscholvers en eenden gezien. Op 7 februari trokken 510 Grote Zaagbekken, 104 Middelste Zaagbekken en 124 Nonnetjes langs Scheveningen. In

Noord-Frankrijk werd sterke doortrek van o.a. Smienten en Wulpen geregistreerd, maar opnieuw bleek deze strategie voor de vogels riskant vanwege de extreme jachtdruk waarmee ze direct ten zuiden van de Belgische grens worden geconfronteerd.

Massale wintersterfte

Voor de achterblijvers was het sappelen gebalzen. De Scholekster behoort ongetwijfeld tot de zwaarst getroffen soorten. Plaatstrouw als ze zijn bleven ze lang wachten op betere tijden en zichtbaar waren veel vogels al in een matige conditie voordat de koudegolf inzette. Normaliter kan een goed gevoede Scholekster temperaturen van -10 °C of lager wel enige tijd verdragen, maar nu vielen er al snel veel slachtoffers. Dat ook andere soorten te lijden hadden onder het winterweer, blijkt o.a. uit de telling van 110 dode Steenlopers op 7 februari in de haven van Lauwersoog, en de vondst van vele dode Tureluurs. In het Deltagebied, ondanks gemiddeld iets mildere temperaturen, zal de situatie maar marginaal beter zijn geweest voor overwinterende steltlopers. Ook daar berichten over massaal creperende Scholeksters en andere soorten. Wat minder in het oog springend, maar even ingrijpend, was de sterfte onder vorstgevoelige soorten van binnenwateren. Ijsvogels kregen voor de derde of (Zuidoost-Nederland) vierde winter op rij te maken met bevroren visplekken, en nu zelfs op meer uitgebreide schaal dan in de vorige winters. Ook overwinterende Grote Gele Kwikstaarten zullen een klap gekregen hebben. Waarschijnlijk kregen ook Winterkoningen het zwaar te verduren door de lage temperaturen, waardoor het voedsel (vooral kleine ongewervelden) moeilijker te verzamelen is. Opmerkelijk genoeg waren enkele vogels die op een CES-plek in de Ooijpolder gevangen werden tijdens de koudegolf in goede conditie.

Veranderd gedrag

Indien mogelijk, passen vogels hun gedrag aan veranderde omstandigheden aan. Dit was goed te merken bij o.a. Kolgansen. Door

de strenge vorst ('gevroesdroogd gras') nam de behoefte aan drinken toe. Dit was maar ten dele op te lossen door bijv. sneeuw te happen, zodat grote aantallen verkasten naar pleisterplaatsen in de buurt van nog open wateren. Dat leverde ongebruikelijke verspreidingspatronen op, met naast de verwachte concentraties in het rivierengebied ook samenballingen op ongewone plekken. Een voorbeeld is een slaapplek van 31.500 Kolgansen op 5 februari bij Netterden in de Liemers, een ongewoon aantal op een ongewone plek. De vogels wisten hier door hun massale aanwezigheid op een diepe afgraving het water open te houden.

Ook reigerachtigen probeerden zich aan te passen. Roerdompen verlieten de beschutting van het riet om op velden naar muizen te zoeken. Grote Zilverreigers trokken op allerlei plaatsen weg uit de polders en concentreerden zich op ijsvrije plekken. Op de slaapplek in de Biesbosch liepen de aantallen eind januari snel op naar 350 ex., om op 1 februari een waanzinnige top van 917 te bereiken. Bijna de helft van het aantal (2200) dat bij een simultaan telling op Nederlandse slaapplekplaatsen in december geturfd werd.

Geen influx van noordoostelijke soorten

De bittere kou in Noord- en vooral Oost-Europa ging in sommige gebieden gepaard met hevige sneeuwval (vooral Oekraïne en Balkan), maar niet in het Oostzee-gebied en Zuid-Zweden. Om deze reden bleef een echte influx van Wilde Zwanen uit. Taigarietgansen werden wel gezien (waaronder een mooie groep van rond 35 bij Udenhout), maar zeker niet meer dan in andere winters. Ook Toendrarietgansen vonden, in tegenstelling tot twee winters geleden, geen noodzaak om massaal vanuit het oosten van Duitsland naar ons te verkassen. Naast het uitblijven van sneeuw zullen het late tijdstip van de vorstval en wellicht ook geringere ijsbedekking van de lang warm gebleven Oostzee hier waarschijnlijk de belangrijkste oorzaken voor zijn. Wat dit laatste betreft valt het op dat de aantallen Grote Zaagbekken en Nonnetjes in Nederland weliswaar wat groter leken te zijn dan we gewend zijn, maar niet zo groot als wanneer een massale influx vanuit de Oostzee zou hebben plaatsgevonden. Opmerkelijk, maar vergelijkbaar met voorgaande winters, was een bescheiden aantal overwinterende aantallen Witbuikrotgansen, met name in de Kop van Noord-Holland. Eind februari waren ten minste 250 vogels aanwezig.

Bij de 25e jaargang

Dit nummer markeert het begin van de 25e jaargang van SOVON-Nieuws. Een moment om even terug te kijken. In verwondering, want wat begon het toch klein...

Uit de oertijd

Het eerste nummer, verschenen halverwege 1988 en nog ongenummerd, telde 'maar liefst' 8 pagina's. Het voltallige kantoorpersoneel kon gemakkelijk voorgesteld worden, want dat bestond uit een zevental personen (Johan Bekhuis, Wilma van Benthum, Arend van Dijk, Robert Kwak, Rob Lensink, Frank Saris, Fred Hustings), bijgestaan door de vanuit Vogelbescherming 'uitgeleende' Marianne van Sprakelaar en vrijwilligster Petra de Goeij. Trots werd gemeld dat we nu een eigen kantoorruimte hadden gevonden, op de Wylerberg in Beek-Ubbergen, een prachtige locatie. De Buidelmeees kreeg speciale aandacht als een soort om in de gaten te houden. Op de achterflap van nr. 2 stond een foto van de toenmalige Districtcoördinatoren, in wie we verschillende personen herkennen die het tot hoog in de natuurbescherming of ambtelijke organisaties geschopt hebben, naast een enkele inmiddels gepensioneerde. De reden voor de komst van SOVON-Nieuws lag voor de hand. Na een tweetal voltooide atlasprojecten en de opstart van verschillende andere telprojecten, ieder met hun eigen nieuwsbrieven, werd de tijd rijp geacht voor een 'algemene nieuwsbrief'. Hier zouden nieuwtjes en resultaten uit alle projecten voor het voetlicht worden gebracht, net als zaken de vereniging betreffende. Bij de projectinformatie zou het vooral gaan om korte snelle berichtgeving, niet om diepgaande uitwerking van telresultaten. Eigenlijk de formule die we ook nu nog min of meer hanteren.

Vormgeving in beweging

Het is hier niet de plek om uitgebreid in te gaan op vorm en inhoud van een kwart eeuw SOVON-Nieuws. Wel vallen enkele dingen bij het doorbladeren van de jaargangen op. Zo is de vormgeving ingrijpend veranderd. De eerste nummers werden elders vormgegeven en zelf in stroken uitgetypt, om er zeker van te zijn dat alles zou passen. Al snel stapten we over op een opmaakprogramma om het blad eigenhandig van achter de pc in elkaar te knutselen, al bleven schaar en lijmslijst onontbeerlijk. We beschouwden het als het toppunt van moderniteit, en waren maar wat vereerd toen een geïnteresseerde delegatie van de BTO zich op kantoor liet uitleggen hoe zelf opmaken in zijn werk ging (of werden we op het verkeerde been gezet door de spreekwoordelijke Britse beleefdheid?). Maar de eerste nummers zien er met de blik van nu toch vooral aandoenlijk amateuristisch uit... Gaandeweg kregen we de klus echter meer in de vingers en pas in 2001 legden we de vorm-

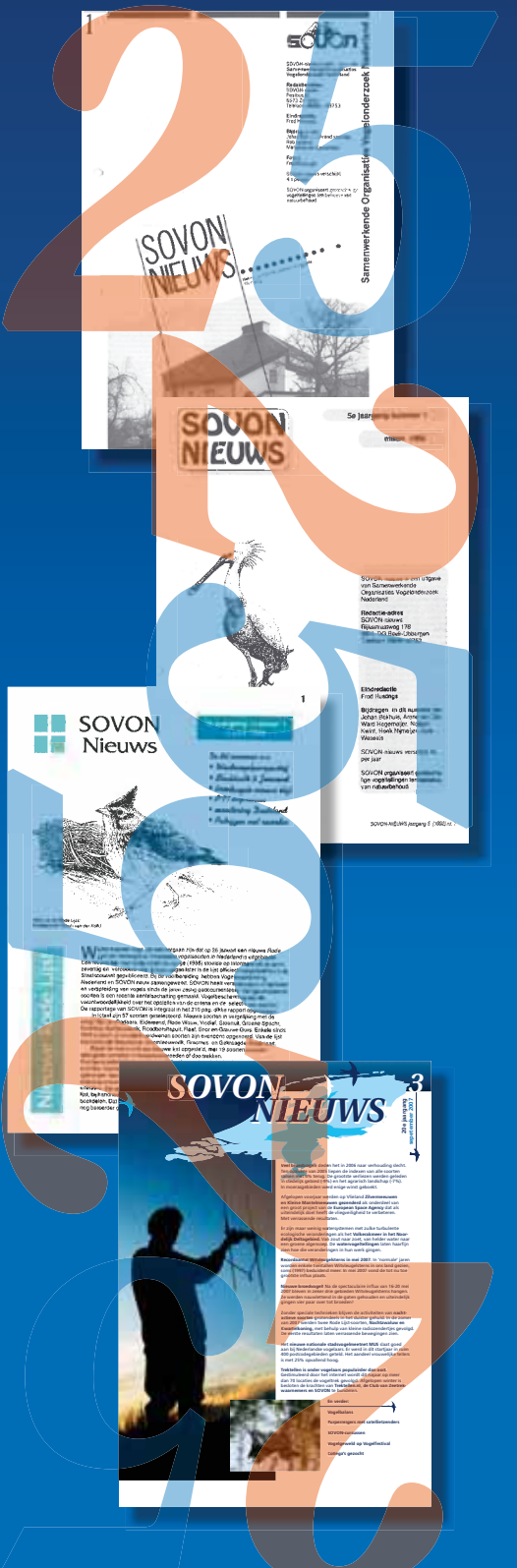
geving in professionele handen (bureau Van Groot tot Klein).

Parallel hieraan voltrok zich kleine revolutie op het gebied van illustraties. Hierbij waren we lange tijd gebonden aan zwart-wit materiaal. De Rotring pen en veel geduld leverden grafieken op (de belettering was het lastigst) en kaarten (met handmatig afgewreven stippen). Foto's opnemen was vrijwel onmogelijk, zodat we heel blij waren met ingezonden tekeningen. We zijn er nog steeds trots op een zeer jonge Elwin van der Kolk binnengehaald te hebben! Maar de tijden veranderden, de computergemaakte (en veel nettere) technische illustraties deden hun intrede en vanaf 1994 kon er zelfs een steunkleur af. Met de introductie van kleurenfoto's begonnen we schoorvoetend in 2001, om het blad vanaf 2004 geheel in kleur uit te brengen.

Inhoud en omvang breder

Ook de inhoud veranderde uiteraard. Een moderne media-adviseur zal met zijn ogen rollen bij het zien van de vele tabellen en rijen indexen in de eerste jaargangen. In het pre-internet tijdperk was dat echter een goede manier om de achterban van de eerste telresultaten op de hoogte te brengen. Met de toename van het aantal projecten waarbij SOVON betrokken raakte, werd de informatiestroom richting blad veelzijdiger onder het motto: (hopelijk) 'voor elk wat wils'. Naast de feitelijke berichtgeving, met eerste resultaten van tellingen, en impressies van veldwerk en onderzoek, kwam er ook meer aandacht voor de mens achter de vogelaar. Te beginnen met de prachtige reeks interviews door Guus van Duin, gebundeld in series met aansprekende namen als 'Toppers', 'Gevleugelde vrouwen' en 'Jonge honden', en voortgezet tot op de dag van vandaag door Rob Buiters. De omvang van het blad nam evenzeer toe. Ging het de eerste tien jaren nog om gemiddeld 12 pagina's per nummer, tegenwoordig is dat het dubbele, met uitschieters naar 28 pagina's. Dat beschouwen we ook wel als de limiet, want we hebben nooit de pretentie gehad een concurrerend vogeltijdschrift te worden. We zijn er toch vooral voor berichtgeving omtrent zaken die met SOVON en haar projecten van doen hebben. De 25e jaargang dus, en we gaan vrolijk door op de ingeslagen weg. Maar niet met oogkleppen op. We horen het graag als er wensen vanuit de lezerskring zijn: tips en opbouwende kritiek zijn altijd welkom.

*Fred Hustings, mede namens
John van Betteray, Loes van den Bremer,
Peter Eekelder & Kees Koffijberg*

Hoe reageren IJsvogel en Winterkoning op winterweer? Een analyse op basis van het PTT

Winterkoning en IJsvogel zijn notoir wintergevoelige soorten die echter op verschillende manieren lijken te reageren op koud winterweer. Het zijn voornamelijk standvogels, maar misschien ook nét als deeltrekkers te bestempelen. Bij een deeltrekker bespaart het deel van de populatie dat de winter in het broedgebied doorbrengt de kosten van de trek en heeft de eerste keus bij het bezetten van een territorium. Wanneer, vanwege winterse omstandigheden, een aanzienlijk deel van de standvogels het loodje legt, keren de kansen en hebben de trekvogels in theorie betere overlevings- en reproductiekansen.

PTT en vorstgetallen

Er is gebruik gemaakt van de dataset van het Punt-Transsect-Tellingenproject (PTT) van SOVON en CBS omdat dit het langst lopende project is dat de aantallen van IJsvogel en Winterkoning vastlegt (het Broedvogel Monitoring Project loop 'pas' vanaf 1984). De gegevens zijn verzameld door tussen 15 december en 1 januari gedurende vijf minuten vogels te tellen op vaste punten. Vanaf 1978 zijn jaarlijks 55-450 routes met elk 20 van dergelijke punten bemonsterd. Voor het karakteriseren van winters is gebruik gemaakt van de vorstgetallen van IJnsen. Volgens deze karakterisering waren de winters in de onderzoeksperiode extreem zacht (3x), zeer zacht (3), zacht (9), vrij zacht (7), normaal (3), koud (4) of streng (3). Vanaf een vorstgetal van rond 20 (volgens IJnsen nog steeds een 'normale' winter) blijken winters van invloed op de aantallen van Winterkoning en IJsvogel. In dit verhaal zijn alleen deze winters betiteld als 'koud', de overige winters voor het gemak als 'zacht'. Omdat de tellingen in december zijn uitgevoerd, vrijwel steeds voordat eventuele winterslachtoffers vallen, zijn de aantallen van een jaar steeds gekoppeld aan het vorstgetal in de voorafgaande winter.

Vorstgetal en aantal

De karakterisering van de winters en het aantalsverloop van IJsvogel en Winterkoning zijn weergegeven in figuur 1. Wie een beetje moeite doet, kan zien dat de pieken in de vorstgetallen onmiddellijk worden gevolgd door aantalsdalingen van beide soorten. In figuur 2 is te zien hoe de Winterkoning tamelijk direct reageert op de toestand van de voorafgaande winter. Bij de IJsvogel leiden koude winters wel tot lagere aantallen, maar worden in zachte winters niet per definitie hogere aantallen gezien.

Vorstgetal en aantalsverandering

Dat de (absolute) aantallen IJsvogels in niet-koude winters niet per definitie hoog zijn, heeft te maken met het langzame herstel van de stand na decimering door winterweer. De

strengheid van de winter correleert daarom veel beter met de (relatieve) veranderingen van jaar op jaar in de ijsvogelstand: zachte winters leveren namelijk bijna steeds een populatiegroei op, terwijl koude winters steevast een aantalsdaling met zich meebrengen (figuur 3).

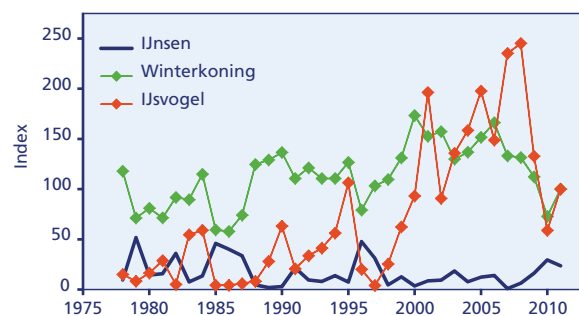
Bij de Winterkoning ligt dat anders. Hoewel bij zachte winters de populatie bijna steeds groter dan gemiddeld is, en bij koude winters kleiner, gaan zachte winters niet per definitie gepaard met aantalsstijgingen, noch koude winters met aantalsdalingen. Twee jaar na een koude winter vindt bij de Winterkoning bijna steeds al een licht populatieherstel plaats, ongeacht of de koude winter opnieuw werd gevolgd door een koude of juist zachte winter (figuur 4). Bij de IJsvogel is dat niet het geval: in de meeste koude winters, volgend op een koude winter, nemen de aantallen nog verder af.

Afvlakkend herstel?

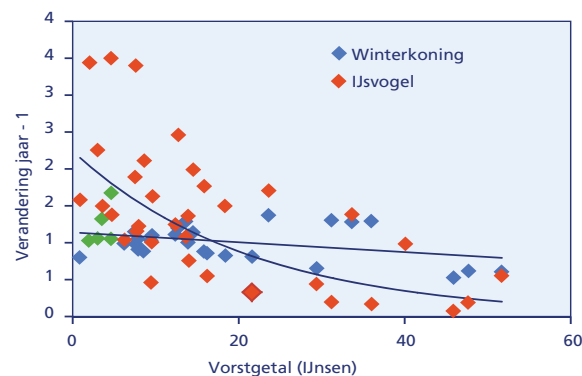
Een koude winter deelt een eenmalige harde klap uit aan Winterkoningen. Die klap blijkt des te harder als er zachte winters aan voorafgingen (figuur 5). Dit effect vlt echter af bij een stuk of drie zachte winters op rij, voorafgaand aan de koude winter. Omgekeerd bereikt het herstel ook snel een afvlakking: na de vierde zachte winter op rij vindt er nauwelijks nog groei plaats (figuur 6). Na de vierde zachte winter nemen waarschijnlijk andere factoren de rol van aantalsregulatie over en blijven de aantallen op een hoger niveau schommelen. In tegenstelling tot de Winterkoning blijven IJsvogels onverminderd toenemen, zelfs tot na de twaalfde zachte winter op rij.

Standvogel of ook deeltrekker?

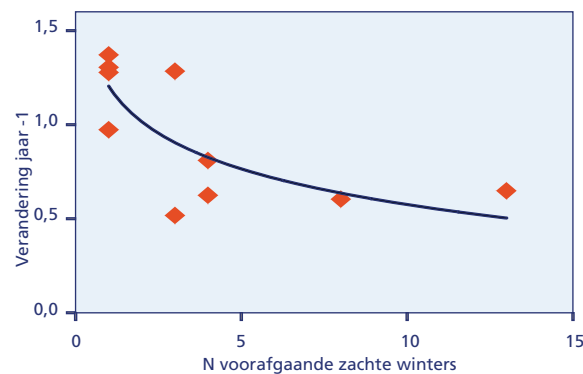
De gevonden patronen doen vermoeden dat de Winterkoning deeltrekker is. Na de ingrijpende aantalsafname door een koude winter zijn de gelederen binnen enkele jaren alweer aangevuld. Dit vindt mogelijk plaats vanuit de wegtrekkende fractie van de populatie, die in de koude winter buiten schot is gebleven. Het lijkt erop dat de voordelen

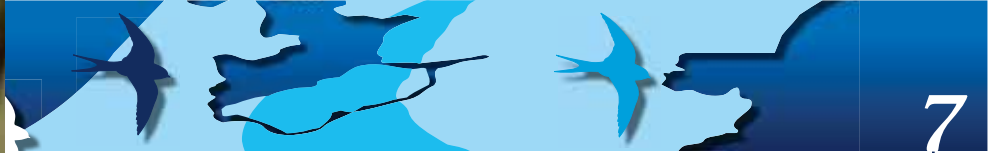
Figuur 1. Vorstgetallen van IJnsen (hoe hoger, hoe kouder) en indexwaarden (2011=100) van IJsvogel en Winterkoning in het PTT, gebaseerd op het gemiddeld aantal waargenomen exemplaren per route.

Figuur 3. Aantalsverandering van jaar op jaar (waarbij vorig jaar = 1) bij IJsvogel en Winterkoning in relatie tot het Vorstgetal.

Figuur 5. Aantalsverandering van Winterkoning in koude winters ten opzichte van het vorige jaar (vorig jaar = 1) in relatie tot het aantal zachte winters dat voorafging aan de betreffende koude winter.

IJsvogel. Foto: Koos Dansen

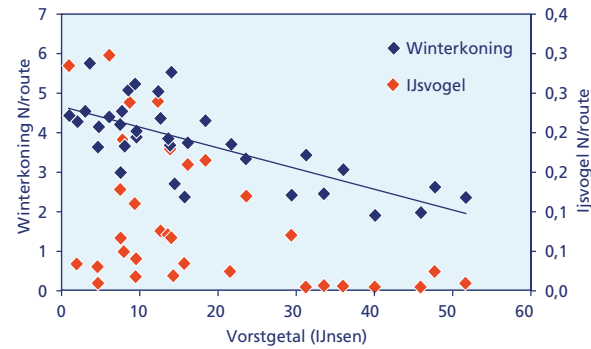
Help mee de nieuwe Atlas van de Nederlandse vogels mogelijk te maken!

Theo Verstrael kondigde het afgelopen Landelijke Dag al aan: we gaan een nieuw Atlasproject starten! En niet alleen de opvolger van de broedvogelatlas over de periode 1998-2000, maar ook voor de wintervogelatlas, waarvan het veldwerk dateert uit de periode 1978-1983. Een tikje ambitieus in deze tijden van bezuinigingen wellicht. Want later we er geen doekjes om winden: zo'n groot project kost toch meer dan een miljoen. Maar met een beetje gezonde ambitie is niks mis. Sterker nog, een nieuwe Atlas van de Nederlandse vogels is juist nu onmisbaar voor het natuurbeheer en -beleid in Nederland. Terreinbeherende organisaties en overheden brengen hun inspanningen om de verspreiding van vogels in kaart te brengen fors terug. Wie onze overtuiging meteen deelde en positief reageerde, was Vogelbescherming Nederland. Het ziet in het Atlasproject een onmisbare bron van gegevens voor het beschermingswerk. Vogelbescherming heeft zich dan ook onmiddellijk bereid verklaard het Atlasproject ruimhartig te ondersteunen. Ook van verschillende fondsen, waaronder het Prins Bernhard Cultuur Fonds en sponsoren, ontvingen we reeds een toezegging. Maar we zijn er nog lang niet. We zijn inmiddels begonnen met het benaderen van bedrijven en belangenorganisaties. Daarna - en dat zal waarschijnlijk in de tweede helft van dit jaar zijn - gaan we ook de soort sponsoring en particuliere giften door middel van 'crowdsourcing' in gang zetten.

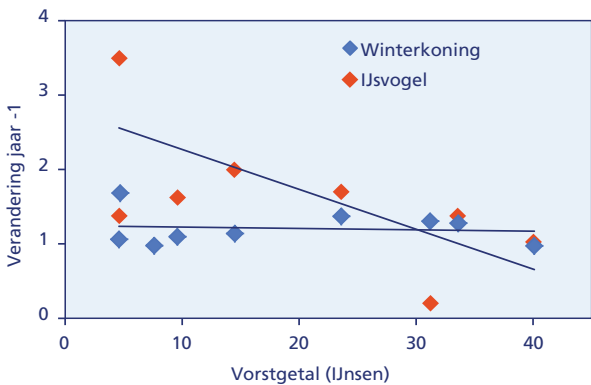
Hoe kunt u ons nu al helpen?

U kunt het Atlasproject nu reeds steunen via uw suggesties voor bedrijven, fondsen of organisaties die de Atlas mogelijk willen steunen. Denk vooral niet te snel "daar hebben ze bij SOVON vast wel aan gedacht". We horen suggesties immers liever dubbel dan niet. Wat we ook graag horen, zijn 'goede ingangen'. Wil een aanvraag goed landen bij een bedrijf, dan kan het enorm helpen om bij de juiste persoon te beginnen. Dat hoeft niet meteen de directeur te zijn, het kan ook een vogelaar zijn die zowel het belang van een nieuwe atlas begrijpt als kan aangeven waarom het betreffende bedrijf het atlasproject wellicht zou willen ondersteunen. De redenen kunnen immers voor ieder bedrijf anders zijn: maatschappelijke verantwoordelijkheid, een goed doel steunen, profilering, enzovoort. In overleg met u zullen we dan contact leggen.

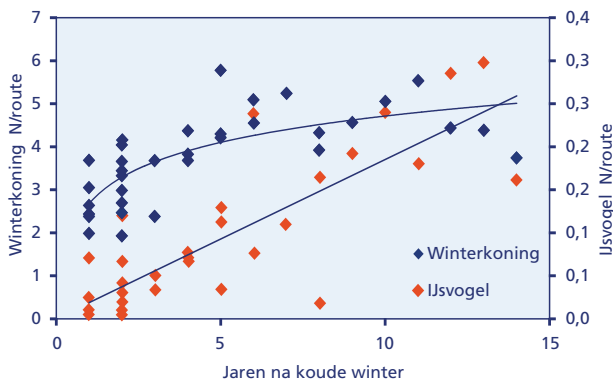
Meer informatie: **Carolyn Vermanen, Adrienne Lemaire & Rob Vogel, 024-7410410 of carolyn.vermanen@sovon.nl**

Figuur 2. Aantal waarnemingen van IJsvogel en Winterkoning per PTT-route in relatie tot vorstgetal in de voorafgaande winter. Alleen voor de Winterkoning is een regressielijn afgebeeld.

Figuur 4. Aantalsverandering van IJsvogel en Winterkoning na een eerste koude winter (vorig jaar =1) in relatie tot het vorstgetal in de volgende winter.

Figuur 6. Herstel van Winterkoning en IJsvogel (N/route) in een ononderbroken periode van zachte winters. Op 1 staan de koude winters zelf.

van het wegtrekken bij Winterkoningen echter maar van korte duur zijn, en dit zou ook een reden kunnen zijn voor het kleine aandeel van de geringde vogels dat in het buitenland werd teruggemeld (5-10%). Al dan niet wegtrekken is bij de Winterkoning vermoedelijk niet een puur erfelijke kwestie, maar ook een keuze die bijvoorbeeld wordt gemaakt onder invloed van dichtheid. Dit is geopperd door Lundberg (1988; The evolution of Partial Migration in Birds. Trends in Ecology and Evolution 3: 172-175) en Newton (2008; The migration ecology of birds. Academic Press, London). De relatief lage dichtheid na een koude winter zou dan voor twijfelaars een overweging kunnen zijn om niet te vertrekken.

Bij de IJsvogel, daarentegen, kunnen de gevolgen van een koude winter tot meer dan tien jaar later nog merkbaar zijn. Waarom trekt dan niet tenminste een deel van de Nederlandse IJsvogels naar oorden met kleinere kansen op strenge vorst? Wellicht omdat er een bonus staat op het jaarrond bezet houden van het territorium. Dit kan te maken hebben met de schaarste aan kwalitatief hoogwaardige habitat voor deze soort in Nederland. Omdat we in ons land een alleszins redelijke kans op een zachte winter hebben, nemen veel IJsvogels de gok.

Dankwoord

Met dank aan de PTT-tellers die vaak decennia lang de elementen trotseerden en samen de database van het PTT gestalte gaven. Verder dank aan Rob Bijlsma, Fred Hustings, Hans Schekkerman en Chris van Turnhout, die een eerdere versie van dit verhaal becommentarieerden.

Willem van Manen

Sinds zijn promotieonderzoek in Groningen is Harry Wijnandts (Leeuwarden, 1948) verslingerd aan Ransuilen. Voor zijn oude werkgever, het Natuurmuseum Fryslân, coördineert hij nu alweer voor het vijfde jaar de integrale telling van alle winterroesten van deze uilen in zijn provincie. "Het blijft altijd een verrassing hoeveel uilen er 's avonds uit een boom komen zetten."

Getrainde blik voor braak

De ene conifeer is de andere niet, dat maakt Harry Wijnandts meteen duidelijk als we een bungalowwijkje aan de zuidkant van Leeuwarden binnenrijden. Hij mag dan de nodige voorkennis hebben rond bekende roestbomen van Ransuilen, toch speurt hij ook andere potentiële rustplaatsen razendsnel af. "Nee, dat is geen Ransuilenboom", zegt hij, als ik een rijzige Cipres aanwijs. "Die is veel te open. Zeker met het stormachtige weer van de laatste dagen zoeken ze wat dichtere bomen op." Tot mijn verbazing houdt hij vervolgens bij een ronduit pietepeteuriger Hulststruikje wel even halt. "Hier zat er recent nog eenje in!" Snel scant Wijnandts de grond onder het struikje. "Geen stront, geen braakballen, dus geen uilen." De eerste pittende Ransuilen zien we in een boom die hij al op zijn kaartje had ingetekend. Pal naast een bungalow zitten de vogels wijd verspreid over de takken. Op het kaartje stond al '7' ingevuld, drie meer dan we er nu zien. "Het kan zijn dat de vogels door het vuurwerk van oud en nieuw, of door de storm wat zijn uitgewaaid over de buurt. Maar voor hetzelfde geld zitten er hier wel degelijk zeven vogels in de boom. Dat weet je overdag nooit zeker." "Niet wijzen!", gebiedt Wijnandts, als ik vraag of 'dat' misschien één van de ontbrekende uilen is. "Daar houden ze niet zo van, zeker niet als je net aankomt. Ik blijf in het begin altijd een beetje op afstand, zodat ze even kunnen wennen." Hoe dan ook, 'dat' blijkt een tak, geen uil.

Saaie bomen

Iets verderop in de wijk zitten nog twee uilen, dat wil zeggen: twee zichtbare uilen in een Thuja. Wijnandts beaamt dat die Thuja's toch zo'n beetje de meest saaie bomen van Nederland moeten zijn. "Tot ik mij met Ransuilen ging bezighouden associeerde ik deze exotische coniferen ook vooral met begraafplaatsen", lacht hij. "Maar Ransuilen hebben er geen problemen mee. Op zoek naar beschutting zoeken ze in de winter verschillende soorten coniferen en naaldbomen op, maar ook hulststruiken, of dichte klimop pakketten." Een 'roest' van twee uilen mag bijna geen naam hebben, dus speurt Wijnandts de grond en de takken in de buurt ook nog even af.

De buurman van de tuin-met-Thuja zet hem op het spoor van de volgende exemplaren. "Dêr op de hoeke sliepe er faak ek grif een pear", zegt de man, waarop we op de hoek inderdaad een paar uilen ontdekken in een smalle, dichte taxus. Als één van de uilen verstoord opvliegt en het keukenraam van de bungalow schampt heeft Wijnandts overduidelijk de smoor in. "Het gaat nu gelukkig net goed, maar dit moeten we natuurlijk niet hebben. Verstoring overdag moet je echt voorkómen. We gaan! Deze roest wordt uiteindelijk wel geteld door één van de vrijwilligers die 's avonds komen tellen." Potentiële verstoringen zijn ook de reden dat Wijnandts niet happig is op al te gedetailleerde vermeldingen van de posities van de roestbomen. "Er zijn verschillende 'beroemde' roesten in Friesland. Daar zitten waarschijnlijk de meest gefotografeerde Ransuilen van het land. Zo is er zelfs een mooie roest op de binnenplaats van een bejaardenhuis. Daar kun je op de eerste verdieping, van achter het glas de vogels op ooghoogte bekijken zonder ze te verstoren. Maar de meeste rustplaatsen houd ik liever stil. Je ziet nu net zelf hoe makkelijk je de vogels opjaagt als er bijvoorbeeld allemaal fotografen op af zouden komen." Dat wil overigens niet zeggen dat Wijnandts publiciteit rond 'zijn' uilenproject schuwt. Integendeel! "Iedere keer als er iets over de uilentellingen in de Leeuwarder Courant verschijnt, of op Omrop Fryslân, krijg ik weer meldingen van mensen die uilen in hun tuin of hun wijk hebben. In zeker driekwart van de gevallen gaat het dan om roesten die we al kenden, maar een heel enkele keer komen we op die manier toch bij onbekende groepen ransuilen terecht. Al met al denk ik dat we de meeste Friese Ransuilen nu wel aardig in beeld hebben."

Natuurmuseum

Tot zijn pensioen, in 2010 was Wijnandts directeur van het Natuurmuseum Fryslân, in Leeuwarden. Dat museum stelde hem ook in staat om zijn oude liefde, de Ransuilen, weer op te pikken. "In 1983 ben ik gepromoveerd bij Rudi Drent, op de ecologie en energiehuishouding van deze uilen. Vijf jaar terug stelde het museum middelen beschikbaar om in de hele provincie de winterroesten te tellen. Er zijn

Wetenschapjournalist Rob Buiten maakt voor diverse media reportages over vogels en vogelaars. In de rubriek 'In de Klei' doet hij voor SOVON-Nieuws verslag van zijn ontmoetingen in het veld.

Braakballen en

bruine veertjes

sindsdien een kleine 250 roesten bekend, waarvan er deze winter ongeveer 120 bezet zijn. Al met al verwacht ik dat we deze winter rond de duizend uilen zullen tellen."

De winters van 2008/2009 en 2010/2011 waren regelrechte toppers. Toen telden de vrijwilligers onder leiding van Wijnandts ruim 1600 Ransuilen. In 2009/2010 werden er nog geen 900 uilen geteld. "Ik verwacht dat je dat soort schommelingen vooral uit de muizenstand kunt verklaren. De zomer van 2009 was een slechte voor de Veldmuis! Uit de analyses van braakballen blijkt dat Veldmuizen het stapelvoedsel zijn voor deze uilen. Van iedere roest proberen we ook 75 tot 100 braakballen te verzamelen voor prooianalyse. Er zitten roesten bij waar we 100% Veldmuizenresten vinden. Er zullen niet veel roofvogels of uilen zijn die zich zo exclusief op één prooi toelagen!"

Die voorliefde voor prooien van het open veld wordt ook weerspiegeld in de verspreiding van de uilen over de provincie. Ten oosten van de diagonaal Dokkum - Lemmer zit net 20% van de Friese Ransuilen. In de westelijke, open helft zit de rest. Die verdeling denkt Wijnandts ook te kunnen verklaren uit de verspreiding van Haviken. "De Havik is een belangrijke predator van de Ransuil. Zoveel moeite als wij hebben om de vogels in de boom te vinden, zo makkelijk plukt een Havik ze eruit. En zeker in het voorjaar, als de jongen luid zitten te bedelen, wil ook een Bosuil nog wel eens een jong verschalken. Dat verklaart denk ik ook waarom ze in het beboste zuidoosten achteruit gaan en het in het open noordwesten juist goed doen." Volgens de onderzoeker zijn de Haviken ook de reden dat de uilen vooral de bebouwde omgeving opzoeken voor hun winterroesten. Het overgrote merendeel van de rustplekken ligt binnen de bebouwde kom. "Ik kreeg vandaag nog een telefoontje van het museum, dat iemand rond het kerkje van Goutum een paar uilen had gezien, dus daar wil ik ook nog even gaan kijken."

Als we in Goutum aankomen scant Wijnandts vlug de potentiële slaapbomen. Dat blijken er nogal wat te zijn. "Dan kun je nog zo getraind zijn, dat wordt ook voor mij een spel in een hooiberg. En ik wil ook op tijd bij de volgende

plek zijn. Daar moeten we nog een grote slaapplaats tellen op het moment dat de vogels uitvliegen voor de jacht."

Verstopt

De meest spectaculaire roest die we deze dag bekijken ligt midden in de kleine dorpskern van St. Annaparochie. De vrouw bij wie de uilen in de tuin zitten weet inmiddels wel wie Wijnandts is. "Ik maak altijd even een praatje met de mensen en vraag uiteraard ook of ik even hun tuin in mag om de uilen te tellen. Er is bijna niemand die de uilen niet geweldig vindt als je er over vertelt. Slechts een enkeling moppert over de poep op het straatje onder een roestboom. Ik wordt zelfs wel eens uitgenodigd voor het eten als ik met een avondtellingen bezig ben", lacht hij.

Een kwartier voor de zon 'officieel' onder gaat - door het regenachtige weer is het al geruime tijd donker - begint één van de drie zichtbare uilen in de schemer zijn veren te poetsen. De vogel zit vlak voor een kantelraam in het dak en moet de bewoners dus een gouden uitzicht uit de zolder bezorgen. Twee vogelvrienden van Wijnandts posteren zich bij de boom, terwijl ik met de onderzoeker bij een tweede boom in dezelfde tuin ga staan. Nog geen vijf minuten later roepen de collega's heel hard 'Eén!' De eerste uil is weggevlogen. 'Twee, ... drie!' roept Wijnandts een paar tellen later naar de collega's, om de telling helder te houden. Tot 'zeven' gaat het rustig, maar dan raken de vogels verstoord en gaat het loos: 'acht, negen, tien, ... vijftwintig, zesentwintig!' Uit beide bomen schieten lichtbruine schimmen zonder een geluid te maken weg, de weilanden achter het dorp in. De teller blijft uiteindelijk op dertig vogels steken. Vanwege het wat chaotische verloop van de telling houdt Wijnandts een kleine marge in zijn achterhoofd. "Maar toch, als je bedenkt dat deze twee bomen deze week ook op waarneming.nl verschenen, met de mededeling dat hier wel drie Ransuilen bij elkaar zaten ... Het maakt niet uit hoe ervaren je bent; deze vogels kunnen zelfs de beste waarnemers verrassen."

Rob Buiten

Kleine Burgemeesters op drift

In de winter van 2011/12 konden we genieten van een ongekende influx van Kleine Burgemeesters. Tot afgelopen seizoen bleef het jaarlijkse aantal beperkt tot maximaal 20 exemplaren en veel eenmalige meldingen.

Halverwege februari 2012 lag het aantal al drie maal hoger en bleven sommige vogels lange tijd aanwezig. Om inzicht te krijgen in de influx en een vergelijking met eerdere winters mogelijk te maken, zijn de databases van Waarneming.nl, Dutch Birding, de Atlas van de Nederlandse Vogels (SOVON 1987), de watervogeltellingen en het Bijzondere Soorten Project niet-broedvogels (BSP) samengevoegd.

Verloop van de influx

Het begon allemaal erg rustig, met waarnemingen op 3 september en 4 november van een adult op het strand van Texel. Hoewel we er in de laatste jaren aan gewend raakten dat er vanaf begin november Kleine Burgemeesters aanwezig zijn, kwamen ze nu pas vanaf half december binnen (figuur 1).

In de eerste helft van januari nam het aantal snel toe tot 20 ex. in het weekend van 14/15 januari. Hiervan werden er 12 geteld tijdens de midwintertelling, die dat weekend plaatsvond. Pas zeven keer eerder was er een Kleine Burgemeester gezien tijdens de voorgaande 44 midwintertellingen, nu werden er alleen al 4 in de Eemshaven geteld. Zoals gebruikelijk waren de meeste vogels aanwezig langs de Noordzeekust, met maximaal 5 langs de Hondsbosche Zeewering op 24 januari (2 eerstejaars, 2 tweedejaars, 1 derdejaars). Op zes plaatsen werden duo's tezamen gezien, wat volgens de archieven pas vijf keer eerder voorkwam.

Gaandeweg werden er ook meer in het binnenland gezien: in Groningen (8 januari, 15 februari), Hoogezand Gr (7-12 februari), Drachten (22-23 januari), Leeuwarden (24 januari - 9 februari), Beilen Dr (15 januari), Wijster Dr (25 januari), Lelystad Fl (8 januari), Urk Fl (2 vanaf 28 januari), Almere Fl (11 februari) en Rotterdam (11-15 februari) (figuur 2).

Omvang en herkomst

Vanaf begin januari werden er tientallen en later honderden Kleine Burgemeesters op de Faeröer gezien. Veel van deze vogels verkeerden in slechte conditie, wellicht een gevolg van extreme voedselschaarste in de reguliere Groenlandse overwinteringsgebieden. Ook in de ons omringende landen bleven de Kleine Burgemeesters niet onopgemerkt. In Groot-Brittannië waren de aantallen vijf keer hoger dan normaal. In Noorwegen werden in januari 263 waarnemingen doorgegeven, tegen de gebruikelijke 10-20 in voorgaande jaren, en in Zweden waren dit er 35 tegen een enkele in andere winters. In Denemarken waren

er 550 meldingen tegen gewoonlijk 80 en in Duitsland 24 ex. tegen 2 normaal. In Spanje werden 8 vogels gevonden in januari (en ook 8 in eerste helft februari) tegen gemiddeld 3,2 in de voorgaande 10 januari-maanden.

Kleine Burgemeesters broeden in Groenland en Noordoost Canada, vermoedelijk komen de West-Europese vogels dus uit Groenland. In verschillende landen zijn echter ook Kumliens Meeuwen gezien (in de Faeröer zo'n 7%, in Denemarken de eerste twee waarnemingen ooit en in België de tweede ooit). Dit is een donkere ondersoort die alleen in Canada broedt. Dit suggereert dat de vogels (deels) van verder weg kwamen.

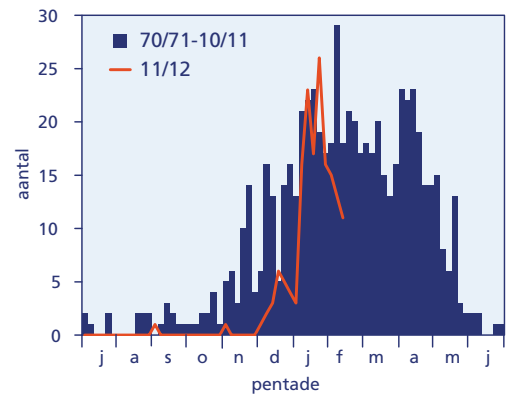
Aantal en leeftijd

Het totaal aantal Kleine Burgemeesters in Nederland in 2011/12 staat op minimaal 50 (figuur 3; maximum aantal vogels per locatie per seizoen gesommeerd). Een nadere analyse van de gegevens van het seizoen 2011/12 waarbij rekening wordt gehouden met de leeftijd van de vogels geeft een minimum van 72 vogels. Daar valt wel bij op te merken dat het vrijwel onmogelijk is om dubbeltellingen uit te sluiten en het op leeftijd brengen ook niet altijd eenvoudig is. Het aantal Grote Burgemeesters ligt iets boven het niveau van voorgaande jaren, maar het seizoen duurt nog een paar maanden al nemen de aantallen normaliter snel af na de piek in januari-februari.

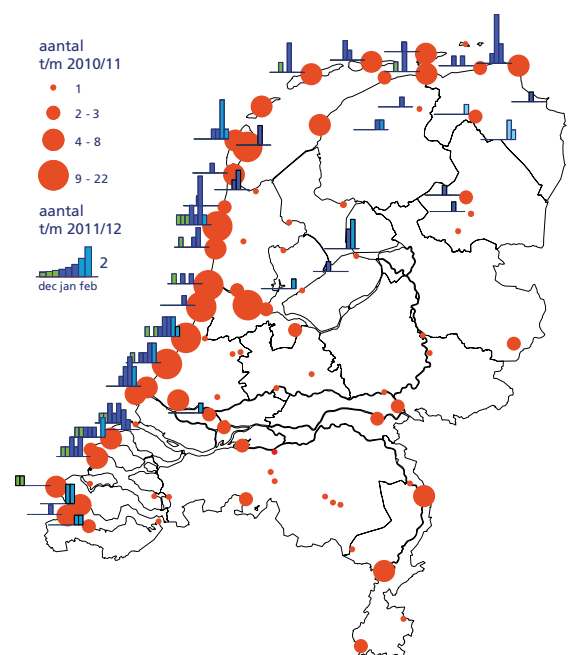
De leeftijdsverdeling van de Kleine Burgemeesters was anders dan in de afgelopen jaren. Het ging de afgelopen maanden om slechts 32% eerstejaars vogels, tegen 60% in het verleden. Het verschil wordt netjes verdeeld over de ouderejaars, deze liggen alle 10% hoger: tweedejaars 32% tegen 23%, derdejaars 16% tegen 6% en adult 21% tegen 11%.

Uniek voor Nederland

De afgelopen maanden was het soms mogelijk beide Burgemeesters op één plek te zien en zelfs te fotograferen. Ook een foto van een tweetal adulte Kleine Burgemeesters samen is

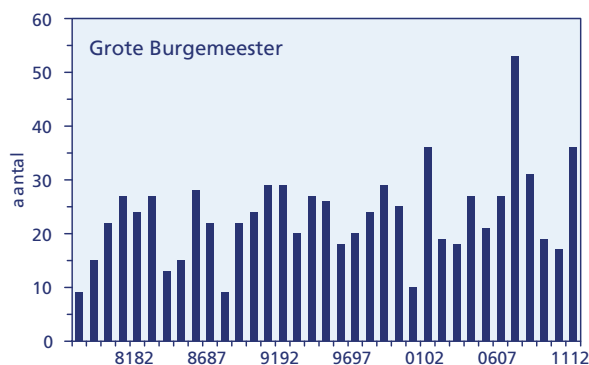
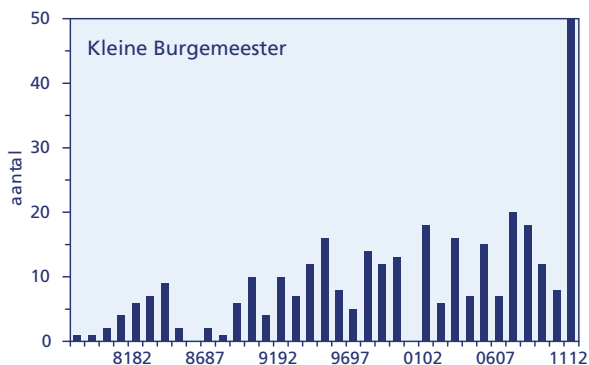
Figuur 1. Kleine Burgemeester, seizoenspatroon in 1970/71-2010/11 en 2011/12 (bijgewerkt tot 15 februari 2012; aantal gevallen per vijfdaagse periode).

Figuur 2. Kleine Burgemeester, cumulatieve verspreiding in 1970/71-2010/11 (som van de seizoensmaxima per locatie) en lokaal aantalsverloop in 2011/12 (bijgewerkt tot 15 februari 2012).

Kleine Burgemeester, 31 januari 2012,
Hoek van Holland. Foto: Harvey van Diek

Figuur 3. Trend van Kleine Burgemeester en Grote Burgemeester, aantal vogels per seizoen –(1977/78 – 2011/12, bijgewerkt tot 15 februari 2012).

voor ons land uniek (20 januari, Eemshaven). Fanatieke meeuwenliefhebbers lukte het om in enkele weken tijd of zelfs op één dag (24 januari) Kleine Burgemeesters te zien in alle vier de leeftijdskleden!

Bronnen

Het verloop van de influx in andere landen is onderzocht door gebruik te maken van de internetsites birdingfaro.es.wordpress.com/page/4/; bto.org/volunteer-surveys/birdtrack; artportalen.se/fennoscandia_birds.asp; dofbasen.dk; club300.de; rarebirdspain.net.

Voor meer informatie over Kleine (en Grote) Burgemeesters in ons land zie SOVON-Nieuws 2004-4 (E. van Winden). De gekozen Grote of Kleine Burgemeester: too close to call http://sovon.nl/Archief/BSP_Burgemeesters.pdf.

Erik van Winden

Henk Castelijns Vrijwilliger van het jaar 2011

Er zijn heel wat vogelaars die in aanmerking komen voor de titel 'SOVON-Vrijwilliger van het Jaar'. Toch had de jury, bestaande uit vertegenwoordigers van de Ledenraad en het Bestuur, weinig moeite om tot een unaniem besluit te komen.

Het werd Henk Castelijns, iemand die al eens opdook in dit blad, en wel in de rubriek met de veelzeggende naam 'Toppers' (SOVON-Nieuws 2000, nr. 4: 7-8). Hij woont vanaf 1977 in Zeeuws-Vlaanderen en werd daar een echte spin in het vogelweb. Zo was hij bestuurslid van Stichting het Zeeuwse Landschap en betrokken bij de oprichting van Natuurbeschermingsvereniging De Steltkluut en de Roofvogelwerkgroep Zeeland. Hij wist talloze vrijwilligers enthousiast te krijgen voor systematisch onderzoek, van watervogeltellingen tot broedvogelinventarisaties of ringen. Liefst op de manier die hijzelf refereert: hard werken, niet te veel zwammen, en een goed glas na afloop.

Henk is op vogelgebied van vele markten thuis, maar heeft een speciale band met het Verdronken land van Saeftinge en roofvogels. Saeftinghe is een lastig gebied om te inventariseren: groot, weinig toegankelijk en met een enorm getijverschil. Toch zette hij met zijn telploeg dit gebied door jarenlang onderzoek op de kaart als een van de belangrijkste wet-

SOVON-Nieuws jaargang 25 (2012), nr 1

Henk Castelijns neemt prijs in ontvangst. Foto: Dries Oomen

Oproep

Ook in 2012 zal weer een SOVON-Vrijwilliger van het jaar in het zonnetje worden gezet. Kent u iemand die zich buitengewoon verdienstelijk maakt, meld hem dan aan! Omschrijf waarom hij of zij in aanmerking zou komen voor deze eervolle titel en stuur dit naar de contactpersoon op kantoor (Carolyn.Vermanen@sovon.nl). De jury maakt op de Landelijke Dag van 2012 de naam bekend.

lands binnen Europa. Van de kiekendieven werd in het bijzonder de Bruine Kiekendief intensief gevolgd, in zomer en winter, op de broedplaats én de overwinteringsplek. Mede door zijn inzet werd de Bruine Kiekendief de 'Vogel van het jaar 2011'. Dat Henk ook nog eens veel en uitstekend publiceert over allerlei vormen van onderzoek, is een verdienste op zich.

Bij het onderzoek van Henk wordt iedereen betrokken; de beginnende vrijwilliger, de Vlaamse burens, maar ook landeigenaren in zijn regio. En dat is niet de makkelijkste regio voor een vogelonderzoeker. Borden met de kreet: "De Groene Leugen regeert" zijn niet ongebruikelijk in het Zeeuws-Vlaamse landschap. We hopen dat de prijs een extra stimulans zal zijn om zulke tegenwind te negeren, en door te gaan met het vele goede werk.

Rob Goldbach Publicatie Fonds

www.sovon.nl/goldbachfonds

Vijf jaar MUS, de Merel heeft het moeilijk

Begonnen in 2007, beschikken we nu over een kwintet aan jaren MUS (Meetnet Urbane Soorten), en met elk jaar erbij wordt het robuuster. Vijf jaar is nog kort maar geeft al wel een indicatie van hoe het met de broedvogels in het stedelijk gebied gaat. Verrassend is de langzame maar gestage achteruitgang van onze talrijkste broedvogel, de Merel.

Seizoen 2011

Het was een seizoen met extremen in het weer en ook in de winter ervoor. Die was vrij koud maar de kou kwam geheel voor rekening van december (koudste december in 40 jaar), toen er ook bijna permanent sneeuw lag. Het voorjaar was juist extreem droog (het droogste in minstens een eeuw) en ook zonnig en zacht. De zomer was juist weer record nat, vrij koel en somber. De waarnemers ondervonden vooral problemen tijdens de derde inventarisatieperiode (avondtelling). Toen viel er op slechts 11 van de 31 dagen geen neerslag.

In totaal zijn er 1573 tellingen ingevoerd en voor de eerste, tweede en derde telperiode gaat het om respectievelijk 556, 517 en 500. Dit zijn enkele tellingen meer dan in 2010. Voorlopig lijkt het erop dat de stormachtige groei van het aantal tellingen, zoals vastgesteld in het jaar ervoor, in 2011 getemperd is.

Indexberekening

In de afgelopen winter is de indexberekening tegen het licht gehouden. In grote lijnen blijft die hetzelfde als in de voorgaande jaren. Voor de meeste soorten vormt het maximum over de eerste en tweede telling de basis voor de berekening. Een voorwaarde vanaf heden is wel dat de punten (of het postcodegebied) tijdens beide tellingen onderzocht zijn. Voor het drietal Gierzwaluw, Huiszwaluw en Boomvalk worden de resultaten van de tweede en derde telling gebruikt. Het is dus belangrijk dat in een zo groot mogelijk deel van de postcodegebieden alle drie de tellingen worden uitgevoerd, en ook over meerdere jaren worden volgehouden, om gebruikt te kunnen worden voor de trendberekeningen. Als één van de tellingen niet is gedaan, zijn de overige nog wel bruikbaar voor verspreiding en dichtheden.

Soorten en aantallen

In 2011 zijn in totaal 353.650 vogels ingevoerd verdeeld over 163 soorten. De top 5 bestaat al een aantal jaren uit Kauw, Merel, Houtduif, Gierzwaluw en Huismus, met aantallen per soort van 24.000-43.000. Van 74 soorten zijn er tenminste 100 ex. doorgegeven, van 24 soorten 25-100 en de overige 65 soorten minder dan 25 ex.

Voor maar liefst 59 soorten is een betrouw-

bare trend te berekenen (tabel 1), en dat zijn er 9 meer dan in 2010. Een viertal soorten, Wulp (++) , Zwarte Specht, Sijs (-) en Europese Kanarie (-) is niet opgenomen in tabel 1 omdat het geen typische stadsvogels zijn of de aantallen wel erg laag zijn. De overige 55 soorten vertonen een toename (31), zijn stabiel (11) of ondergaan afname (13).

Winnaars

Bij de soorten met een sterke toename gaat het om opvallend veel grote soorten die een binding hebben met water. Verschillende ganzen en eenden zitten al een aantal jaren in deze groep van winnaars. Opvallend genoeg doen Scholekster en Witte Kwikstaart het goed, in tegenstelling tot het agrarische gebied waar beide soorten sterk afnemen. Ook de Halsbandparkiet zit in de groep van winnaars. Hij breidt zich uit van de kerngebieden Amsterdam-Haarlem-Den Haag-Rotterdam en omgeving naar Utrecht. De Rietzanger wordt vooral in het lage deel van ons land gehoord in stedelijk gebied, en de toename komt overeen met het BMP. Onder de winnaars bevinden zich ook soorten die voor hun nest afhankelijk zijn van bomen, zoals Houtduif, Grote Bonte Specht, Boomklever en Ekster. Dit weerspiegelt deels het ouder worden van bomen in het stedelijk gebied. Opvallend is voorts dat de huizenbroeders Gierzwaluw en Huismus (net als vorig jaar) in de groep van lichte toename zitten. Met name voor de Gierzwaluw is de toename verrassend omdat de derde telperiode zo regenrijk was. Blijkbaar wachten veel MUS-tellers de gunstige omstandigheden af om de telling te doen. Overigens hebben de aantallen Gierzwaluwen betrekking op zowel broedvogels als uit Afrika teruggekeerde maar nog niet broedende vogels.

Bij de nestkastbroeders springt in het oog dat Pimpelmees en Bonte Vliegenvanger in vergelijking met vorig jaar zijn toegenomen terwijl de Koolmees is afgenomen. Ook in het nieuwe project NESTKAST kwamen zulke signalen naar boven.

Verliezers

Onder de verliezers zitten wintergevoelige soorten zoals Blauwe Reiger, Waterhoen, Winterkoning en Roodborst. Het meest opmerkelijke is echter dat de Merel in een

Tabel 1. Indexen en trends van 55 broedvogels in stedelijk gebied in 2007-2011. Verklaring: ++ sterke (>5% per jaar) toename, + matige (<5%) toename, 0 stabiel, - matige (<5%) afname, - sterke (>5%) afname. Omdat het slechts om vijf jaar gaat hebben de trends vooralsnog beperkte zeggingskracht.

Soort	2007	2008	2009	2010
Ooievaar	100	234	165	276
Grauwe Gans	100	117	162	175
Canadese gans	100	148	314	325
Nijlgans	100	125	121	132
Krakeend	100	230	237	319
Kuifeend	100	135	151	168
Scholekster	100	133	138	141
Kleine Mantelmeeuw	100	113	152	139
Halsbandparkiet	100	107	155	176
Witte Kwikstaart	100	100	114	125
Rietzanger	100	109	142	160
Grasmus	100	102	129	151
Zwartkop	100	105	115	130
Gaai	100	101	112	118
Meerkoet	100	102	106	110
Zilvermeeuw	100	114	115	108
Holenduif	100	118	149	134
Houtduif	100	108	104	107
Turkse Tortel	100	102	108	103
Gierzwaluw	100	90	116	101
Grote Bonte Specht	100	117	106	121
Boerenzwaluw	100	98	106	132
Tijftjaf	100	111	100	107
Bonte Vliegenvanger	100	66	115	114
Pimpelmees	100	103	100	109
Boomklever	100	120	129	130
Ekster	100	103	106	111
Kauw	100	102	109	100
Huismus	100	99	107	109
Groenling	100	112	113	120
Putter	100	77	83	118
Wilde Eend	100	101	107	102
Fazant	100	89	95	101
Kokmeeuw	100	99	111	108
Stadsduif	100	107	101	89
Groene Specht	100	117	119	117
Heggenmus	100	99	102	105
Fitis	100	119	110	104
Koolmees	100	102	100	106
Boomkruiper	100	110	121	119
Roek	100	116	110	99
Zwarte Kraai	100	103	101	101
Blauwe Reiger	100	93	93	77
Soepeend	100	101	104	83
Waterhoen	100	118	108	100
Merel	100	100	97	98
Zanglijster	100	97	88	89
Vink	100	97	97	98
Aalscholver	100	102	95	81
Winterkoning	100	109	101	88
Roodborst	100	97	92	81
Kramsvogel	100	71	26	40
Grote Lijster	100	82	70	49
Spotvogel	100	79	68	50
Spreeuw	100	95	79	75

Roodborst.
Foto: Michel Geven

Koolmees.
Foto: Harvey van Diek

2011 Trend

301	++
216	++
472	++
158	++
246	++
199	++
145	++
173	++
168	++
136	++
209	++
212	++
164	++
147	++
108	+
118	+
142	+
104	+
107	+
111	+
140	+
108	+
121	+
162	+
116	+
149	+
118	+
114	+
121	+
120	+
108	+
98	0
95	0
102	0
101	0
100	0
94	0
110	0
100	0
106	0
111	0
97	0
81	-
92	-
88	-
95	-
84	-
94	-
68	--
79	--
72	--
12	--
58	--
55	--
73	--

langzame maar gestage afname zit. In het dit voorjaar versijnd broedvogelrapport van 2010 wordt gespeculeerd over deze opmerkelijke trend van deze algemene stadsvogel, die ook in het BMP is vastgesteld. Koudere winters, inclusief die met een fors sneeuwdek, lijken niet de afname te kunnen verklaren. Mogelijk spelen de droge voorjaren (met name laatste drie jaar) een rol bij de bij het succes van de eerste (en vaak productieve) broedsels en de overleving van de jonge vogels, want regenwormen zijn dan nauwelijks beschikbaar. Het CES (mistnetvangsten in voorjaar) geeft onvoldoende houvast, omdat het daar vooral om opstellingen gaat in natte natuurterreinen. Waarschijnlijk zal het in 2011 gestarte ring-MUS in de toekomst antwoord kunnen geven (samen met MUS) op de ontwikkelingen van stadse Merels. Net als de Merel zitten ook een aantal andere bodemfoerageerders zoals Zanglijster, Grote Lijster en Spreeuw in de hoek waar de klappen vallen. Bij de Spreeuw kunnen overigens ook andere factoren een rol spelen, zoals nestplaatskeuze (grotere holten dan Gierzwaluw en Huismus) of trekgedrag (deels overwinterend in Zuid-Engeland of Frankrijk). Van de Afrika-gangers zit alleen de Spotvogel in de min.

Regionale verschillen

Van de meest algemene soorten zijn trends berekend per provincie. In de provinciale nieuwsbrieven zal daar dit voorjaar uitgebreider op worden ingegaan. Hieronder alvast een voorschotje (tabel 2). De achteruitgang van de Winterkoning manifesteert zich met name in Drenthe, Gelderland en Limburg. Ook bij de Heggenmus zien we een duidelijke verschil tussen Hoog- (afname) en Laag- (stabiel) Nederland. Dit zien we ook terug bij de Merel waarbij de landelijke afname vooral wordt ingegeven op de zandgronden. Bij de Zanglijster is deze waterscheiding niet aanwezig en speelt de afname zich af in grote delen van het land.

Resumé

In de vijf onderzoeksjaren vertoont een deel van de soorten een aantalsverandering. De trends zijn nu nog broos maar worden robuuster met elk jaar erbij. Als we de soor-

ten bundelen naar habitat of voedsel, dan zien we met enige reserve een aantal ontwikkelingen. De meeste soorten gebonden aan water, bomen en bos laten, net als Afrika-gangers, een positief of stabiel beeld zien. Dit geldt ook voor de huizenbroeders, maar de dramatische achteruitgang van de Spreeuw neemt zorgwekkende vormen aan. Drie koude winters hebben duidelijk een wissel getrokken op enkele wintergevoelige soorten. Diverse grondfoerageerders, vooral lijsters, vertonen een afname. Ook zien we dat Kool- en Pimpelmees een verrassend afwijkende trend laten zien.

2012

Hoe zal het broedseizoen van 2012 verlopen? De aanloop ernaar kende uitersten. De winter begon zacht maar vanaf eind januari deed koning winter ruim twee weken van zich spreken. Strengere vorst deed de Elfstedenkoorts oplopen maar de sneeuw van 3 februari gooid roet in het eten. De indruk bestaat dat veel vogels het moeilijk hadden in deze korte winterperiode. Ook voor de overwinteraars in Afrika waren de omstandigheden niet goed, want in de Sahel wordt melding gemaakt van droogte.

In de afgelopen maanden zijn er weer flink wat nieuwe postcodegebieden geclaimd. Ook zijn er enkele tientallen op vacant gezet. Diverse vogelwerkgroepen pakken MUS op om hun stad of gemeente te inventariseren. In de provinciale nieuwsbrieven van SOVON zullen ook resultaten en trends per provincie worden gepresenteerd.

De tellers worden op de hoogte gehouden via mail-nieuwsbrieven gedurende het seizoen. Naast de actuele resultaten is er ook ruimte voor ervaringen uit het veld en tips voor veldwerk en invoer. Ga naar de MUS-pagina voor meer informatie, vacante postcodegebieden, verschenen nieuwsbrieven en aanmelden via <http://www.sovon.nl/default.asp?id=367>. Veel plezier in het veld en maak ons deelgenoot van wat je boeit!

Jan Schoppers

MUS wordt mede mogelijk gemaakt door Vogelbescherming Nederland

Tabel 2. Trend van Winterkoning, Heggenmus, Merel en Zanglijster per provincie, verdeeld over Hoog- en Laag-Nederland. Verklaring ++ sterke (>5%/jaar) toename, + matige (<5%) toename, 0 stabiel, - matige (<5%) afname en - sterke (>5%) afname, ? onzeker.

	wiko	hemu	merel	zang	
Nederland	--	0	-	-	
Drenthe	--	-	0	?	hoog
Gelderland	--	-	-	-	
Limburg	--	-	-	-	
Noord-Brabant	-	-	-	--	
Overijssel	-	?	-	-	
Flevoland	-	0	0	?	laag
Friesland	-	?	0	-	
Groningen	-	0	0	-	
Noord-Holland	-	?	0	?	
Utrecht	-	?	+	-	
Zuid-Holland	-	0	-	-	
Zeeland	-	?	0	?	

Een vroege start van de eileg in 2011... en ander nieuws uit het Meetnet Nestkaarten

Om veranderingen in broedvogelaantallen te kunnen verklaren, is het belangrijk om informatie te hebben over trends in broedsucces en sterfte. Het Meetnet Nestkaarten richt zich op het eerstgenoemde onderwerp, en verzamelt sinds 1994 gegevens over de lotgevallen van individuele nesten. Behalve voor het verklaren van populatieveranderingen zijn de gegevens ook waardevol voor het voorspellen van toekomstige veranderingen. Zo kan een verlaagde reproductie van een langlevende soort de voorbode zijn van een aantalsafname die nu nog niet zichtbaar is. Inmiddels bevat de database de gegevens van zo'n 520.000 nesten.

Welke gegevens verzamelen?

Per broedsel wordt gevraagd om enkele relevante gegevens te registreren, waaronder het aantal eieren en/of jongen tijdens elk nestbezoek. Bij twee bezoeken per nest is de kaart al geschikt voor het berekenen van nestsucces; dat geldt ook voor nesten die niet tot het eind gevolgd zijn. Het meest waardevol zijn echter nestkaarten met minimaal twee bezoeken in de ei- en/of jongenfase, plus een (derde) bezoek om het al dan niet succesvol uitvliegen vast te stellen (nacontrole). Veelvuldig controleren van de nestinhoud is dus niet noodzakelijk (en in verband met verstoring zelfs onwenselijk), net zomin als het meten en wegen van nestjongen (al kan dat, mits voorzichtig uitgevoerd, belangrijke aanvullende informatie opleveren).

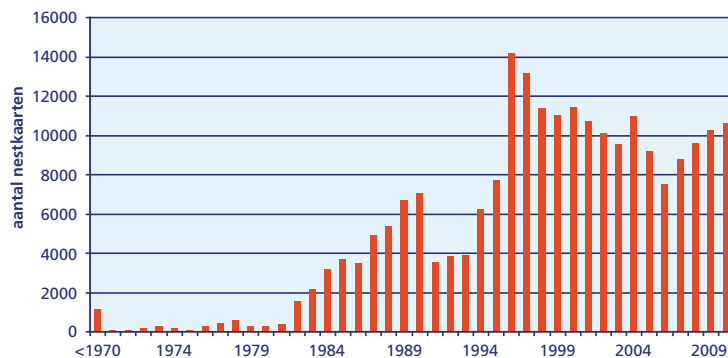
Omdat de afgelopen jaren ook veel historische gegevens zijn ingevoerd (o.a. van Kerkuil en Boerenzwaluw), beschikken we inmiddels vanaf de jaren veertig over jaarlijkse nestgegevens. Sinds 1982 gaat het om meer dan 1000 nestkaarten per jaar (figuur 1). Vanaf medio jaren negentig schommelt het aantal rond de 10.000, met uitschieters naar boven in 1995 en 1996, jaren waarin veel extra weidevogelgegevens beschikbaar kwamen. Het best vertegenwoordigd zijn nestkastbroeders zoals Koolmees, Pimpelmees en Bonte Vliegenvanger, en daarnaast Kerkuil, Boerenzwaluw, Steenuil en roofvogels (figuur 2). Dit is natuurlijk het resultaat van de inspanningen van verschillende werkgroepen waarmee we samenwerken, zoals NESTKAST, Stichting Kerkuilwerkgroep Nederland, Stichting Hirundo, STONE, Werkgroep Roofvogels Nederland en vele anderen. In de figuren zijn overigens niet de nestgegevens van Landschapsbeheer Nederland opgenomen, waarmee SOVON onlangs een uitwisselingsovereenkomst afsloot (zie SOVON-Nieuws 2011/1). Een overzicht van de aantallen nestkaarten per soort is in te zien via http://www.sovon.nl/nestkaart_kaat.asp

Timing van eileg

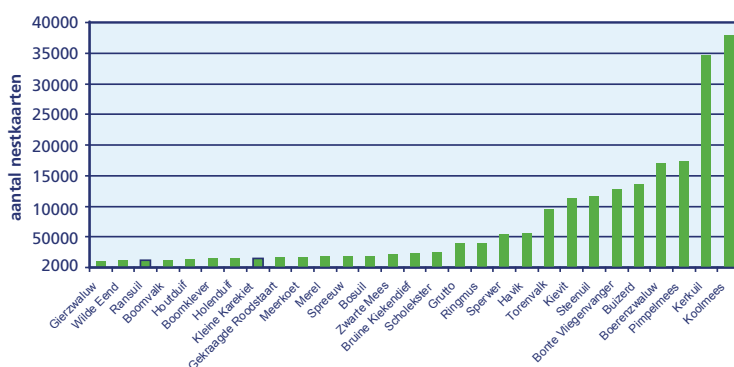
Een van de doelen van het Meetnet Nestkaarten is het bepalen van veranderingen in de timing van broeden. Veel vogels gingen de laatste decennia vanwege gemiddeld hogere voorjaarsstemperaturen steeds vroeger in het jaar broeden. Het jaar 2007 staat al enige tijd als record te boek, destijds volgend op de warmste winter en lente in tenminste drie eeuwen. In 2011 was het weer raak: het was de droogste en zonnigste lente in minstens een eeuw en de apriltemperaturen evenaarden die van 2007. Veel soorten begonnen vroeg met de eileg en kwamen in de buurt van de records uit 2007. Boomklover en Spreeuw waren zelfs vroeger dan ooit. Hiermee zet de vervroeging in de broedcyclus door. Sinds 1982 is de Bonte Vliegenvanger 11 dagen eerder gaan broeden, Kool- en Pimpelmees zelfs 15 dagen eerder. Opvallend in 2011 was verder het hoge aantal door Bonte Vliegenvangers bezette nestkasten. Dit kan te maken hebben met een goed broedseizoen in 2010 (relatief late rupsenpiek, ten volle benut door de jongen), goede overwinteromstandigheden in Afrika of relatief hoge sterfte onder mezen (en dus minder concurrentie om nestkasten) als gevolg van koud decemberweer. Meer hierover is te lezen in het jaarverslag van de Werkgroep NESTKAST, dat binnenkort van de persen rolt.

Doorgeven van nestgegevens

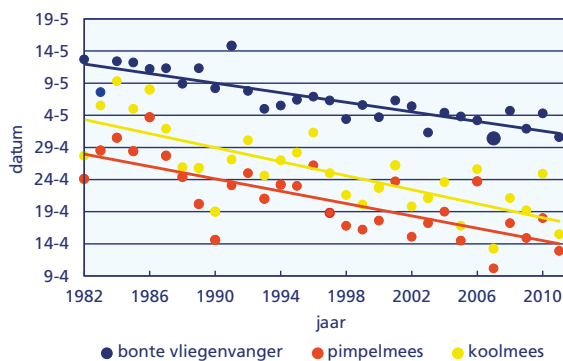
Nestgegevens kunnen nog steeds worden doorgegeven via de papieren gele nestkaart of, bij voorkeur, via de Digitale Nestkaart. Binnenkort is versie 4.0 te downloaden van de website. Mede door contact met de

Figuur 1. Aantal ingestuurde nestkaarten per jaar.

Figuur 2. Totaal aantal nestkaarten voor soorten waarvoor meer dan 1000 nestkaarten zijn ingestuurd.

Figuur 3. Gemiddelde start van de eileg voor Bonte Vliegenvanger, Pimpelmees en Koolmees in de periode 1982-2011.

Jonge Steenuil, klaar om gewogen te worden.
Foto: Peter Eekelder

veldwerkers zijn er tal van aanpassingen en uitbreidingen aangebracht. Zo is er een mogelijkheid ingebouwd om gegevens van geringde nestjongen eenvoudig te exporteren naar een bestandformaat dat in GRIEL kan worden ingelezen. En er is een 'wizzard' gemaakt die nieuwe gebruikers op weg helpt bij het aanmaken van nestkaarten.

Maar er zijn meer ontwikkelingen. De uitgebreide mogelijkheden van de Digitale Nestkaart kennen ook enkele nadelen. Het invoeren van alle nestgegevens kost relatief veel tijd en een deel van de waarnemers ervaart het programma als ingewikkeld. Daarom werken we momenteel aan de ontwikkeling van een 'Nestkaart light': een laagdrempelige, online invoerapplicatie, waarmee gegevens minder gedetailleerd en met vereenvoudigde broedcodes kunnen worden doorgegeven. In samenwerking met werkgroep STORK, en met subsidie van het Prins Bernhard Cultuurfonds, is deze applicatie inmiddels gereed voor het invoeren van nestgegevens van Ooievaars, en zijn we dit nu aan het doorontwikkelen voor andere soorten. We houden u op de hoogte!

Oproep

We verwelkomen nestgegevens van alle algemene broedvogelsoorten, maar neem bij plannen om schaarse soorten te volgen eerst contact met SOVON op. Van een aantal prioritaire soorten ontvangen we relatief weinig nestgegevens en deze staan daarom het hoogst op het wensenlijstje. Het gaat om o.a. Eider, Kleine Plevier, Gierzwaluw, Kleine Karekiet, Gekraagde Roodstaart, Merel, Spreeuw en Ringmus. Ook blijven we geïnteresseerd in oude nestgegevens van o.a. Koolmees, Pimpelmees en Bonte Vliegenvanger, voor zover niet eerder doorgegeven (ook via de Nestkastkaart, in gebruik tot 1994) en zeker indien globale habitatgegevens van de betreffende nesten beschikbaar zijn. De projecthandleiding, waarvan vorig jaar een ge-update versie is verschenen en die te downloaden is via www.sovon.nl/nestkaart, gaat uitvoerig in op de gedragsregels voor het zoeken en controleren van nesten. In samenspraak met het Ministerie van EL&I bestaat al jarenlang een registratiesysteem voor veldmedewerkers van het Meetnet Nestkaarten in verband met ontheffing voor de Flora- en Faunawet. Een registratiebewijs kunt u aanvragen via frank.majoor@sovon.nl.

Chris van Turnhout, Frank Majoor
& Jeroen Nienhuis

Jong vogeltalent verzamelt zich

Kom naar de SOVON-jongierendag op (vrijdag 20 en) zaterdag 21 april a.s. Zijn vogels jouw passie en wil je niets liever dan de hele dag vogels kijken? Dan is de landelijke vogelaarsdag voor jongeren op jouw lijf geschreven! En het leuke is, deze dag is gratis!

Voor wie?

Iedereen vanaf 14 jaar (tot 25) die:

- vogelonderzoek van dichtbij wil meemaken
- met ervaren onderzoekers het veld in wil
- meer wil weten over vogels ringen, geluiden herkennen en nog veel meer
- andere jonge vogelaars wil ontmoeten
- eerste keus in stage- en afstudeeropdrachten wil hebben

Wat valt er te beleven?

Uiteraard zijn er vogelexcursies (inschrijven noodzakelijk) en ga je met ervaren onderzoekers het veld in op zoek naar de Middelste Bonte Specht en Kortsnavelboomkruiper. Ook worden er live de hele ochtend vogels geringd en kun je met een beetje mazzel een Boomklever of Appelvink van heel dichtbij bekijken. Het binnenprogramma bestaat uit een gevarieerd aanbod aan lezingen: trektellen, klauwierenonderzoek, een Mystery Bird Quiz met leuke prijzen en nog veel meer. Als je op zoek bent naar een leuke stageplek dan moet je zeker langskomen voor meer informatie over stages en afstudeeropdrachten van SOVON en andere natuurorganisaties (PGO's).

Avondprogramma

Voor de echte enthousiastelingen is er op vrijdagavond (20 april) al een avondprogramma met een nachtbeesten-excursie. Met de fiets op zoek naar dassen, rallen en uilen. Er is kampeergelegenheid op fietsafstand (wel je fiets meenemen of een fiets huren!).

Wanneer en waar?

Vrijdag 20 april 2011 van 21.00 – ca. 24.00:

Avondprogramma met een nachtbeestenexcursie

zaterdag 21 april 06.30 – 09.00:

Vroege vogels excursie en (meehelpen met) ringen

zaterdag 21 april 2011 van 10.00 – 16.00 uur:

Dagprogramma met lezingen en excursies

In en rondom Veldstudiecentrum Huize Wylerberg in Beek-Ubbergen (bij Nijmegen). Kamperen in Erlecom (Ooijpolder).

Gratis, maar geef je wel op!

Deelname aan de jongierendag is helemaal gratis, dus ook het kamperen, eten en drinken. Je kunt je aanmelden via info@sovon.nl. Je kunt evt. aangeven aan welke onderdelen je wilt deelnemen. Geef je wel op tijd op want er is beperkt plaats. Let op: als je je aanmeldt, rekenen we op je komst. Mocht je onverhoopt toch niet kunnen deelnemen, laat het dan op tijd weten.

Organisatie

SOVON organiseert deze dag samen met: Waarneming.nl, DBA, Vogelbescherming, het Vogeltrekstation, KNNV en beide jeugdbonden (NJN en JNM).

Kijk op www.sovon.nl/jongierendag voor alle informatie en het programma. Contactpersoon: jeroen.vanzuylen@sovon.nl

Lepelaar zet positieve trend voort, ook in het buitenland

De Lepelaar weet zijn opmars in Nederland nog steeds voort te zetten. Het succes daarvan wordt ook geproefd in onze buurlanden, waar onze Lepelaars sinds kort ook zijn gaan nestelen. In dat opzicht is de Lepelaar een uiterst succesvol 'exportproduct' gebleken.

Situatie in 2011

De Lepelaar behoort tot de best onderzochte Nederlandse broedvogels. Nagenoeg zonder uitzondering worden al 'onze' 50 kolonies geteld door de Werkgroep Lepelaar en anderen. Niet minder dan 30 kolonies liggen in het Waddengebied en de Delta.

In 2011 werden 2332 paren geteld, een nieuw record. De grootste kolonie was die van De Geul op Texel met 416 paren. Het gaat te ver om een volledig overzicht te geven van alle kolonies, maar enkele zijn het noemen zeker waard.

Prachtige resultaten op de Oosterkwelder op Schiermonnikoog. In 2010 werden al bijna 200 paren vastgesteld maar in 2011 kwam het eindtotaal op 225 terecht. De beide kolonies op Vlieland telden in 2010 gezamenlijk 251 paren. In 2011 breidde de populatie uit naar 290 paren (+15%). In de Delta nam de stand toe met bijna 18% van 446 paren in 2010 naar 525 in 2011. Opvallende toenames vonden hier plaats op de Sassenplaat, Moerdijk NB (van ca. 30 paren in 2010 naar 70 in 2011), het Markiezaatsmeer NB (van 78 naar 108) en het Slaakeiland in het Krammer-Volkerak ZL (verdubbeling naar 52 paren). In het binnenland positief nieuws uit o.a. de Groene Jonker bij Noorden ZH. In 2011 werden hier 42 nesten geteld (2010: 28).

Opvallend genoeg waren er ook enkele kolonies die ten opzichte van eerdere jaren terugvielen. Zo liep het totaal van de kolonie bij Onderdijk NH terug van 80 paren in 2010 naar 67 in 2011. Met 88 paren in 2011 (-38%) behoorde ook de kolonie op De Schorren, Texel, tot de verliezers. Het verlies werd hier echter elders op het eiland opgevangen, de Texelse populatie bleef met 550 paren nagenoeg gelijk in vergelijking met 2010. Eenzelfde verhaal gaat op voor de stabiele populatie op Terschelling waar een verschuiving richting de Groede opgemerkt is door een twintigtal paren. De kolonie op het Kooyhoekschor, Balgzand NH, werd vroegtijdig verlaten door de aanwezigheid van Vossen. In 2010 was deze kolonie goed voor 30 broedparen, al werden alle nesten gepredeerd en werd de kolonie verlaten op 1 juli.

Nederland: historisch bolwerk

De Lepelaar broedde in ieder geval in de 14e eeuw in Nederland. In de 19e eeuw waren er kolonies tot 1000 paren (Horstermeer), die

echter intensief geëxploiteerd werden (eieren rapen) en te lijden hadden onder drooglegging van broed- en voedselgebieden. Rond 1900 was de stand teruggevallen tot rond 300 paren. Door bescherming groeide dat uit naar 400-500 paren in de jaren vijftig, om daarna met name door watervervuiling opnieuw terug te vallen tot 150 paren eind jaren zestig.

Daarna begon een opmars waarbij de grens van 1000 paren in 1997 bereikt werd, en die van 2000 paren overschreden werd in 2009. Het gaat daarmee om een internationaal belangrijk aantal. Tegenwoordig telt de populatie binnen de Oost-Atlantische trekroute (NW- en ZW-Europa en NW-Afrika), ongeveer 5000 broedparen. Daarvan broedt bijna de helft in Nederland. Daarmee is Nederland hét bolwerk binnen dit gebied. Het andere bolwerk voor de soort ligt ruim 1600 km zuidelijker, in Spanje waar, in 2007 ongeveer 1700 paren geteld werden.

Recente ontwikkelingen in nabije landen

De Lepelaar doet het in verschillende West-Europese landen goed. Er wordt algemeen aangenomen dat de kolonies die tegenwoordig bestaan in onze buurlanden hun oorsprong vinden in Nederland. Hieronder een kort overzicht.

Frankrijk

Nadat de Lepelaar er eeuwen geleden uitstierf, broedt hij sinds 1981 weer in Frankrijk. In het Lac de Grand-Lieu in West-Frankrijk nestelen sinds die tijd tientallen paren. In deze kolonie broeden sinds 1991 ook Heilige Ibissen (119 paren in 2005), maar de Lepelaars lijken daarvan geen hinder te ondervinden. Nieuwe lepelaarkolonies werden o.a. gesticht elders in West-Frankrijk (Brière), de Camargue en de Dombes. In 2010 telde de Franse populatie 432-502 paren. (jaaroverzichten in Ornithos).

Engeland

In de 17e eeuw verdween de Lepelaar als broedvogel in het zuiden van Engeland. Het duurde tot

1998 voordat er weer een broedgeval werd bewezen (Suffolk). Na enkele geïsoleerde broedgevallen lijkt zich nu een kleine kolonie gevestigd te hebben in het Holkham reservaat in Norfolk. Deze telde 6 paren in 2010 en 8 paren in 2011, waarbij 14 jongen uitvlogen. Een aantal van de vogels in de kolonie droeg Nederlandse kleurringen. (www.natural-england.org.uk; jaaroverzichten British Birds)

Duitsland

In Duitsland werd het eerste (mislukte) broedgeval vastgesteld in 1962 op Memmert, een eiland in het Duitse Waddengebied. Het toeval wil dat in hetzelfde jaar ook de eerste broedpoging werd ondernomen op Terschelling, in het Nederlandse Waddengebied. In 2010 telde de Duitse populatie ongeveer 390 broedparen.

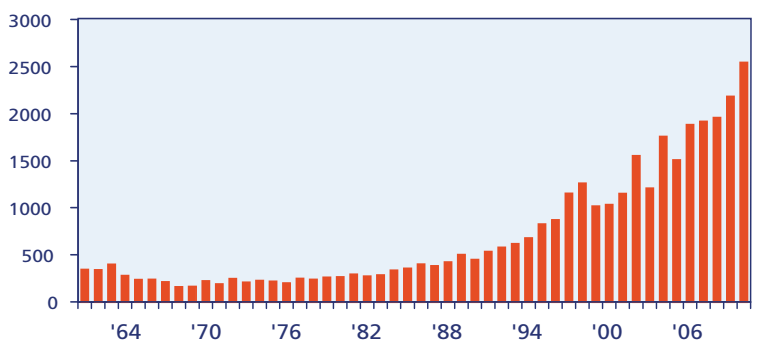
Denemarken

Tegenwoordig bevinden de meest noordelijke kolonies van Europa zich op enkele eilanden bij Jutland. Broedgevallen in Denemarken vonden in de 20e eeuw onregelmatig plaats tot 1996. Vanaf dat jaar werd jaarlijks en in toenemende mate genesteld. In 2010 ging het om zo'n 60 paren (www.dofbasen.dk).

België

Bij onze zuiderburen broeden Lepelaars sinds 2003 jaarlijk bij Verrebroek. Sindsdien is het aantal toegenomen tot 20 paren met 30 uitvliegende jongen in 2010. Vóór 2003 werd incidenteel gebroed in het Zwin bij Knokke. (INBO).

Joost van Bruggen

Figuur 1. Aantal broedparen Lepelaar in Nederland vanaf 1960.

Lepelaars en vogelaars bij Zevenhoven. Foto: Hans Gebuis
Slaapboom met Halsbandparkieten in Rotterdam, 13 januari 2012. Foto: Chris van Rijswijk

Succesvolle landelijke slaapplaatstelling Halsbandparkieten

Voor het derde jaar op rij zijn er deze winter weer Halsbandparkieten geteld. De slaapplaatstellingen die hiervoor worden georganiseerd, zijn inmiddels een beproefde methode gebleken. De vele duizenden parkieten die er in (West-)Nederland rondvliegen komen in het winterhalffjaar elke avond samen op een handvol plekken in de Randstad. Sommige vogels vliegen hiervoor dagelijks tientallen kilometers.

Twee tellingen, twee records

Ditmaal waren er twee tellingen, een voor en een na de jaarwisseling. Voorgaande jaren was er alleen een telling in januari. Het doel van de extra telling was om het ideale moment van tellen te testen. Voorgaande jaren bestond de indruk dat er als gevolg van vuurwerk nogal wat verplaatsingen optraden rond de jaarwisseling. December zou dan een betere maand zijn om te tellen. Het tegendeel bleek het geval!

Juist de decembertelling verliep moeizaam en onvoorspelbaar. Diverse slaapplaatsen waren verlaten, waaronder locaties die in september nog in gebruik waren. Op de overige slaapplaatsen werden over het algemeen lage aantallen gemeld. Het totaal aantal parkieten kwam uit op 7859. Het was duidelijk dat niet alle vogels geteld waren, want onder de 9400 waren we nog niet geweest in de afgelopen drie jaren.

Gelukkig was dit laagterecord voor de waarnemers eerder een stimulans dan een tegenvaller. Vooral in Amsterdam werd in de weken na de eerste telling fanatiek gezocht naar nieuwe locaties. Voorafgaand aan de telling in het weekend van 14/15 januari was dan ook vrij precies bekend waar slapende Halsbandparkieten te verwachten waren. Wat volgde was een memorabel weekendje.

Voor het eerst werd de grens van 10.000 gepasseerd, want de teller stakte bij 11.657 Halsbandparkieten, verdeeld over elf slaapplaatsen. Het weer zat ook mee, want met weinig wind en nauwelijks bewolking was het prima tellen. Amsterdam streefde met 5290 vogels Den Haag voorbij als stad met de meeste parkieten (4535). Maar Den Haag heeft in Rotterdam (1050) een buurstad waarmee hoogstwaarschijnlijk uitwisseling plaatsvindt. Andere steden met slaapplaatsen van Halsbandparkieten zijn Haarlem (406), Aalsmeer (155), Maarssen (125) en Purmerend (96).

Verandering in slaaggedrag?

Als de resultaten worden vergeleken met de vorige twee winters, lijken de parkieten zich zoetjesaan van de grote steden naar buiten te verplaatsen. Dit wordt fraai zichtbaar in het gedrag van de parkieten ten noorden van Amsterdam. Vogels in Purmerend vlogen tot voor kort naar Amsterdam-Noord om te overnachten (zo'n 15 km), maar doen dat

sinds vorige winter in Purmerend zelf. De aantallen op de slaapplaats daar verdubbelden in twee opeenvolgende jaren van 45 naar 96. Toch zit de meest stevige populatiegroei nog steeds in de grote steden. Met name in Rotterdam en Amsterdam is de opwaartse lijn goed zichtbaar. In de regio Utrecht zet de groei vooralsnog niet door.

Grote Alexanderparkiet

De populatie Grote Alexanderparkieten, een nauw aan de Halsbandparkiet verwante soort, lijkt in Amsterdam een sprong gemaakt te hebben, maar deze soort is lastig te tellen. Eigenlijk moet je als teller daarvoor speciaal een keer op pad. In Amsterdam zijn er minimaal 60-80 aanwezig, maar er zijn sterke aanwijzingen dat het er meer dan 100 zijn. In Haarlem blijft het bij hooguit enkele vogels, maar ook daar geven de tellers aan dat het lastig is om ze ertussenuit te halen. Deze winter waren er in de stad Groningen vanaf begin december ook drie Grote Alexanderparkieten aanwezig. De exacte slaapplaats werd ondanks intensief zoekwerk niet gevonden.

Tellers bedankt

Wat de redenen zijn van de matige bezetting van de slaapplaatsen in december is niet helemaal duidelijk. Mogelijk was het extreem zachte weer geen stimulans om elkaar in groten getale op te zoeken. Het lijkt ook logisch dat de binding aan de slaapplaatsen groeit gedurende de winter, parallel aan verslechterende (voedsel)omstandigheden. Methodisch bleek het in ieder geval een voordeel om twee keer op pad te gaan. Een eerste keer als verkennende telling, en een tweede keer om het 'af te maken'.

Alle tellers weer zeer bedankt, en dat geldt ook voor iedereen die ons - veelal via social media - tipte over mogelijke slaapplaatsen, hoewel dat in veel gevallen om voorverzamelplaatsen bleek te gaan. Voor veel mensen was het nieuw dat Halsbandparkieten dagelijks zulke grote afstanden overbruggen naar hun slaapplaatsen.

Olaf Klaassen

Nationale Vogelweek van 12 tot 18 mei Doe ook mee!

Heeft u de Nationale Vogelweek al in de agenda staan? SOVON organiseert samen met Vogelbescherming een week vol activiteiten met als doel landelijk aandacht te vragen voor het kijken naar en genieten van vogels. De Nationale Vogelweek vindt dit jaar voor het eerst plaats en wel van 12 t/m 18 mei.

Tijdens de vogelweek zijn er door het hele land excursies en andere vogelactiviteiten, zoals lezingen en workshops. Daarbij draait het om één ding: vogels kijken en beleven. De meeste activiteiten worden verzorgd door vogelwerkgroepen, terreinbeheerders en andere regionale organisaties.

Locaties

SOVON en Vogelbescherming organiseren zelf ook een flink aantal evenementen, verspreid over vier locaties in Nederland. Zo zullen er in en rond het pand van Vogelbescherming in Zeist en het voormalige pand van SOVON op de Nijmeegse stuwwal, Huize Wylerberg in Beek-Ubbergen, verschillende activiteiten zijn, waaronder excursies en lezingen. Bij het voormalige pand van SOVON worden tijdens de ochtenduren in het weekend van 12 en 13 mei live vogels geringd. In Bargerveen zal tijdens het eerste weekend van de Nationale Vogelweek een wandelpad geopend worden in het kader van het Jaar van de Klauwieren.

Bootocht IJsselmeer

Speciaal voor leden van SOVON en Vogelbescherming organiseren we in samenwerking met Fogol boottochten op het IJsselmeer. Aanmelden is noodzakelijk en kan via de website www.vogelweek.nl

De meest actuele informatie staat op de website www.vogelweek.nl. Ook kunt u zich hier aanmelden voor de activiteiten. Heeft u nog vragen, neem dan gerust contact op met Harvey van Diek (harvey.vandiek@sovon.nl) of Laurien Holtjer (laurien.holtjer@sovon.nl).

Recent verschenen

Uilen-2

Een dikke (90 pag.) en uitermate fraai geïllustreerde bundeling van 17 artikelen over uilen. Opgenomen zijn o.a. bijdragen over broedsucces en nestplaatskeus van Oehoes, nestkastcontroles van Bosuilen, reproductie en prooiaanvoer van Steenuilen, nieuwe methode voor het seksen van Kerkuilen, en het voorkomen van Dwerguil, Ruigpootuil en Sneeuwuil in internationale context (meer informatie via www.steenuil.nl).

Uilen-2 wordt gestuurd aan begunstigers van de werkgroep STONE (bijdrage minimaal € 15,- per jaar), maar kan ook los worden aangeschaft, zolang de voorraad strekt (€ 7,50). Stuur een mail met uw volledige adresgegevens naar uilen@steenuil.nl

Drentse Vogels 25

In vergelijking met vroegere turven een dunnetje dit keer (maar nog altijd 40 pag.), maar niet minder interessant! Broedvogels in de Holmers gaat o.a. over prille bosontwikkeling, terwijl meer dan 20 jaar broedvogels tellen in polder Matsloot de referentie geeft voor de toekomstige moerasontwikkeling aldaar. Verder artikelen over eerste broedgeval Slechtvalk in Drenthe, broedsucces van Kieviten op een bedrijventerrein, Visdieven op daken in Meppel en verassingen bij de Wilde Zwanen.

Een exemplaar is te bestellen door overmaking van € 8,- op banknummer 3870292 t.n.v. Werkgroep Avifauna Drenthe te De Kiel o.v.v. DV 25. En natuurlijk uw naam en adres niet vergeten!

Vogels tussen tulpen en de zee

Noordwijk en wijde omgeving staan nog wat beter op de kaart dankzij dit fraaie, 368 pagina's tellende boek op A4-formaat. Jelle van Dijk, Peter Spierenburg en Hans van Stijn tekenden voor de redactie. Het boek biedt een uitgebreid overzicht van alle waargenomen soorten, met veel aandacht voor broedvogels (tellingen die tot in de jaren zeventig teruggaan) en zeetrektellingen (8634 teluren!). Hoofdstukken over Noordwijkse vogelaars door de eeuwen heen, het tellen van vogels en de verschillende landschappen bieden het kader. Interviews met lokale vogelaars en vele intermezzo's over bijzondere vogels of verschijnselen completeren dit boek. Weinig regio's in Nederland zijn zo grondig in kaart gebracht als de Noordwijkse! Het boek is te bestellen door overmaking van € 30,- (incl. bezorging) op giro 2573795 t.a.v. Vereniging voor Natuur- en Vogelbescherming Noordwijk onder vermelding van 'Vogelboek 2011'.

De Grauwe Klauwier

In 110 pagina's geven Arnold van den Burg, Marijn Nijssen, Marten Geertsma, Stef Waasdorp en Dries Van Nieuwenhuysen een boeiend portret van de 'Ambassadeur voor natuurherstel'. Een terechte bijnaam, want waar de Grauwe Klauwier broedt of terugkeert als broedvogel, moet het ecosysteem wel redelijk intact zijn, gegeven de eisen die de vogel aan zijn leefomgeving stelt. In het boek wordt uitgebreid ingegaan op de jaarrond levenswijze, met speciale aandacht voor het voedsel in de broedgebieden. Het biedt tevens een inkijk in de keuken van de onderzoekers die de klauwier gepassioneerd volgen, en daarbij soms even veel tijd aan o.a. insecten moeten besteden. Begonnen in het Drentse Bargerveen, enkele decennia geleden de laatste strohalm van de Nederlandse Grauwe Klauwieren, heeft het onderzoek naar deze soort een grote vlucht genomen! Nadat de knelpunten in het bestaan van de klauwier geschetst zijn, worden praktijkgerichte adviezen gegeven waarmee terreinbeheerders aan de slag kunnen als ze de vogel – en alle soortgroepen in zijn kielzog – een kans willen bieden.

Een rijkelijk geïllustreerd, goed leesbaar boek dat van begin tot einde boeit. Prijs € 19,95. Te bestellen via www.knnvuitgeverij.nl

De Steenuil

In dezelfde KNNV-reeks als de Grauwe Klauwier – waarin hopelijk nog veel meer monografieën zullen volgen – verscheen dit boek van Ronald van Harxen en Pascal Stroeken. Ze worden al een kwart eeuw in één adem genoemd met hun geliefde onderzoeksobject: de Steenuil. Onderzoek aan deze cultuurvolger betekent per definitie omgaan met mensen, van erfbewoners tot nestkastcontroleurs. Uit de talloze anekdotes blijkt dat dit de auteurs goed afgaat, evenwel zonder het verzamelen van kennis uit het oog te verliezen. Het boek omvat 160 pagina's en bestrijkt een spectrum dat reikt van cultuurhistorie tot biotoopkeus, broedbiologie en populatiedynamiek.

Dankzij de lange adem van de onderzoekers kon het individuele leven van vele uilen gedetailleerd in kaart worden gebracht, zoals van het 'Olde Wief' dat met tenminste 15 jaar de oudst bekende Nederlandse Steenuil werd. Praktische tips om het de Steenuil naar de zin te maken ontbreken uiteraard niet. Een heerlijke menging van zakelijke feiten en sappige verhalen, op een innemende toon gebracht en van fraaie illustraties voorzien.

Prijs € 22,95.

Te bestellen via www.knnvuitgeverij.nl

Broedvogels Waddenzee Wisseling coördinatie en internationale inventarisatie 2012

Afgelopen zomer zag SOVON haar eerste pensionaris de taken neerleggen. Texelaar Lieuwe Dijkse, al sinds 1991 betrokken bij de aansturing van de broedvogeltellingen in de Waddenzee, droeg zijn werkzaamheden over aan het Fries/Groningse duo Romke Kleefstra en Kees Koffijberg. Omdat al langer de wens bestond de coördinatie van zowel de broedvogelinventarisaties als het reproductie-meetnet in de Waddenzee samen te voegen, is voor een iets gewijzigde aanpak gekozen. Daarbij stuurt Kees als projectleider al het broedvogelwerk op hoofdlijnen aan, terwijl Romke (al jarenlang coördinator van de watervogelmonitoring in het Waddengebied) de organisatie van het veldwerk voor beide projecten op zich neemt. Daarmee is Romke voor vrijwilligers en terreinbeheerders het eerste aanspreekpunt voor veldwerk t.b.v. de watervogeltellingen, broedvogelinventarisaties en reproductiemetingen in de Waddenzee.

En veldwerk is er dit voorjaar volop te doen in het Waddengebied. De vijfde integrale inventarisatie van de internationale Waddenzee staat op het programma. In zowel het Deense, Duitse als Nederlandse Waddengebied worden alle kenmerkende waddensoorten geteld. Naast de jaarlijkse inventarisaties in de proefvlakken en tellingen van kolonievogels en zeldzame broedvogels, worden dit jaar tevens alle kwelders, duinen en zomerpolders geïnventariseerd op algemenere soorten als Bergeend, Eider, Scholekster, Bontbekplevier, Kievit, Grutto, Wulp en Tureluur. Op die manier ontstaat, ook voor de soorten die met steekproeven worden gevolgd, periodiek een volledig verspreidingsbeeld. Romke en Kees zijn volop bezig met de organisatie van al dit extra veldwerk en krijgen daarbij o.a. steun van de terreinbeheerders. Alle hulp is welkom, dus wie belangstelling heeft, kan altijd contact opnemen met Romke.

Romke is bereikbaar via het SOVON-kantoor Noord in Leeuwarden (058-2164166, romke.kleefstra@sovon.nl), Kees via het hoofdkantoor van SOVON in Nijmegen (024-7410410, kees.koffijberg@sovon.nl).

ARAGON Natuurreizen

Vogelreizen Spanje 2012:

Extremadura - Gredos, 8 t/m 15 april
La Mancha - Cabañeros, 19 t/m 25 mei
Fotoreis gieren+ Pyreneeën, 6 t/m 15 juni
Franse Pyreneeën, 16 t/m 22 juni
Madeira (Portugal), september (2 x)
Tarifa vogeltrek, 30 sept. t/m 6 oktober
Wolven - vogels NW Spanje, 20 t/m 26 okt.
Fotoreis gieren+ Pyreneeën, 1 t/m 7 december

Nieuw: fotoreis gieren+, individueel v.a. € 395.

Vakantiehuisen in de Spaanse Pyreneeën.

www.aragonnatuur.com

Vogelreizen met Kees Woutersen: 026-3724344

Recent geschreven

Roodbergen M., Teunissen W. & Liefing M. 2011. Winteropvang voor akkervogels in Zeeland. SOVON-onderzoeksrapport 2011/22, Nijmegen.

Het laten staan van graan- en stoppelranden heeft een positief effect op de dichtheden van overwinterende akkervogels. Dit bleek uit een grootschalig experiment dat in de winters van 2008-2011 in Zeeland is uitgevoerd. Op soortniveau reageerden vooral Graspieper, Rietgors, Veldleeuwierik en Fazant positief op het laten staan van met name graanranden. Graanranden en stoppels blijken bovendien goed inpasbaar in de reguliere bedrijfsvoering en lijken daarmee geschikte maatregelen om de voedselvoorziening van akkervogels in de winter te verbeteren.

Roodbergen M., Nienhuis J. & Majoor F. 2011. Habitatvoorkeur van broedende Ooievaars in de IJsselvallei. SOVON-onderzoeksrapport 2011/16, Nijmegen.

Het perceelgebruik van Ooievaars verschilt sterk gedurende de broedtijd. Analyses van gegevens van drie met GPS-logger uitgeruste Ooievaars in de IJsselvallei laten zien dat het grootste gedeelte van de broedtijd op kruidrijk grasland werd gevoerd. Tijdens de nestfase en eerste zes weken van de jongenfase waren poelen aantrekkelijk om te foerageren; in de laatste zeven weken van de jongenfase werden juist faunaranden bezocht. Akkergewassen, daarentegen, werden gemeden, behalve tijdens landbouwkundige werkzaamheden. De Ooievaars aten vooral kleine prooien en bleven meestal binnen een kilometer van het nest. Naast de aanleg van poelen en kruidrijke randen moet beheer zich richten op het creëren van een heterogeen en kleinschalig landschap, waardoor er elk moment in de broedfase geschikt voedsel beschikbaar is.

Devictor V. et al. 2011. Differences in the climatic debts of birds and butterflies at a continental scale. Nature Climate Change 2: 121-124. doi:10.1038/nclimate1347.

Via www.sovon.nl/publicaties/persberichten/toegankelijk.

Zowel vogels als vlinders blijken de opwarming van het klimaat op Europese schaal niet bij te kunnen benen. Weliswaar pasten ze hun verspreiding aan, maar niet snel genoeg om met de verhoging van temperaturen in de pas te blijven. De zo ontstane 'achterstand' (212 km bij vogels, 135 km bij vlinders) op Europese schaal leidt vervolgens o.a. tot de bekende mismatch met bijv. organismen die als voedsel dienen. Bij de uitwerking werd ook de database van SOVON ingezet. Er werd gebruik gemaakt van een speciale index (de CTI 'community temperature index') die als het ware de warmteminnende eigenschappen van soorten samenvat op het niveau van soortgroepen. Monitoringgegevens van vogels en vlinders op Europese schaal werden vervolgens gebruikt om de veranderingen in 9490 vogel- en 2130 vlindergemeenschappen tussen 1990 en 2008 te analyseren.

Limosa 84-3

Artikelen:

- Recente ontwikkelingen in het voorkomen van Taigarietganzen in Nederland (K. Koffijberg e.a.)
- Vogelcollecties van leden van de Club van Nederlandse Vogelkundigen (K. Roselaar & R. Vlek)
- Jaar van de Bruine Kiekendief (J. van Bruggen e.a.)

En: nieuws uit recent gepubliceerd onderzoek, aandacht van de NOU voor het 100-jarig bestaan van de Club van Nederlandse Vogelkundigen en recensies van de nieuwste boeken

Verwacht in één van de volgende nummers:

Eens Waddenzee vol ruiende Bergeenden, het wel en wee van gezenderde Grutto's, de ups en downs van de Winterkoning, opmerkelijke nestplaatsen van Kauwen, broedbiologie van Zwarte Spechten, hoe broedende Zilvermeeuwen en Kleine Mantelmeeuwen te tellen, de ontwikkelingen van wadvogels in de Dollard, de herkomst van Papegaaiduikers in Nederland, de relatie tussen nitrofytische korstmossen op daken en de broedvogels onder de dakpannen, en nog veel meer.

Door een vertraging in publicatie verschijnt Limosa later dan normaal. Nummer 4 van jaargang 84 (2011) verschijnt naar verwachting in april. **Redactieadres:** Romke Kleefstra, SOVON, Posthoornsteeg 1C, 8911 AS Leeuwarden, romke.kleefstra@sovon.nl

Leden van de Nederlandse Ornithologische Unie (NOU) ontvangen Limosa en Ardea automatisch, neem contact op met Erwin de Visser, nou ledenadmin@gmail.com (www.nou.nu). Leden van SOVON kunnen een combi-abonnement afsluiten voor Limosa, neem contact op met info@sovon.nl.

BLUE ELEPHANT

Schotland
Navarra
Algarve
Georgië

Roemenië
Lesbos
Istanbul
India

Enjoy the beauty of nature
travel the world

www.blue-elephant.nl

T 0599-585124
M 06-54281272
E mb@blue-elephant.nl

HET KLEINE REISCOLLECTIEF

kleinschalig verantwoord vertrouwd

Vogel- en natuurreizen (groep)

Roemenië , vogelreis Donaudelta	20-04
Polen , vogelreis Biebrza en Bialowieza	27-04 & 04-05
Hongarije , vogelreis Bükk-Tisza-Hortobágy	27-04
Polen , kanokampeerreis in Noordoost Polen	18-05
Duitsland , korte natuurfotografiereis Elbedal	20-06 & 27-10
Polen , kanowandelreis Biebrza en Bialowieza	20-07
Hongarije , Kraanvogelspektakel	13-10

Wij organiseren natuurbelevingstochten, kant en klaar of op maat, voor vogelaars en liefhebbers van fietsen, wandelen en kanovaren. Wij zijn er voor kleine groepjes, families en individuele reizigers. Ook organiseren we studiereizen/excursies en groepsreizen.

info@hkrc.nl www.hkrc.nl 085-7853820

VOGEL- EN NATUURREIZEN NAAR WERELDWIJDE BESTEMMINGEN!
GROEPSREIZEN · INDIVIDUELE REIZEN · FOTOREIZEN · CRUISES

BirdingBreaks.nl

VRAAG DE NIEUWE REISGIDS 2012 AAN! MET 43 GROEPSREIZEN, 7 CRUISES, 6 FOTOREIZEN & 6 WEEKENDEN IN NEDERLAND.

ATLANTIC ODYSSEY 2013
29-mrt-2013 / 31 dagen
normaal vanaf 5890,-
NU MET 550,- KORTING PP!

GROEPSREIZEN	VERTREK	DUUR (DAGEN)	PRIJS
Bulgarije	03-mei-12	9	1495,-
Lesbos, vogeleiland 2	04-mei-12	12	1675,-
Canada, Point Pelee	04-mei-12	11	2595,-
Spanje, Extremadura en Sierra de Gredos	05-mei-12	8	1375,-
Kazachstan	07-mei-12	16	3745,-
Polen, oerbossen en moerassen	10-mei-12	8	1395,-
Lauwersmeer	11-mei-12	3	295,-
Roemenië Donadelta	25-mei-12	8	1395,-
Finland, Lapland en Varangerfjord	28-mei-12	10	2475,-
Schotland, vasteland 1	02-jun-12	8	1395,-
Wit-Rusland	04-jun-12	11	2395,-
Noord-Atlantische Cruise	07-jun-12	12	va. 1650,-
China, Sichuan en Tibet	08-jun-12	16	3295,-
IJsland	11-jun-12	8	2095,-
Papoea Nieuw-Guinea	14-jun-12	22	*7695,-
Schotland, vasteland 2	01-jul-12	8	1495,-
Peru	11-jul-12	21	4495,-
Amerika, vogels in Arizona	24-aug-12	11	2595,-
Texel	31-aug-12	3	315,-

FOTOREIZEN	VERTREK	DUUR (DAGEN)	PRIJS
Lesbos	20-apr-12	8	1345,-
Noorwegen, Varanger	02-mei-12	7	1695,-
Spitsbergen	01-jun-12	8	2295,-
Engeland, Farne Islands	10-jun-12	7	1175,-
Helgoland	22-jun-12	4	595,-

CRUISES	VERTREK	DUUR (DAGEN)	PRIJS
Noord-Atlantische Cruise	07-jun-12	12	va. 1650,-
Spitsbergen	diverse data	8	va. 2800,-

Meer informatie? Kijk op www.birdingbreaks.nl,
info@birdingbreaks.nl of bel BirdingBreaks 020 7792030.

Verrekijkers & Telescopen

opticon
www.opticon.nl

ES 80 v3 Telescoop

Met z'n verbeterde optische constructie die de interne reflectie verder vermindert en de kleurweergave en scherpheid verbetert, levert de ES 80 GA ED het beste in zijn klasse op het gebied van beeldweergave en betrouwbaarheid. Daarnaast is er keuze uit een zeer compleet aanbod in oculairen en accessoires. 30 jaar garantie.

ES 80 GA SD €499, ES 80 GA ED €699
Oculairen: SDLv2 20-60x €329, HDF T 20-60x €249,
HDF T 32xWW €199

Nieuwe Verano BGA HD

Het volledig vernieuwde optische systeem van de Verano BGA HD staat borg voor een sprankelende, levensechte natuurbeleving. De kijkers zijn 100% "Made in Japan", voorzien van topkwaliteit prisma's met fase correctie en Oasis-coating terwijl de lenzen afgewerkt zijn met onze F-coating voor verbeterde kleurweergave. Tel daarbij op een voor deze klasse ruim beeldveld van 8° (8x32), 7° (8x42) en 6.5° (10x42), een close-focus van 2 meter en 30 jaar garantie. Jarenlang kijkplezier gegarandeerd! **8x32 €549, 8x42 €559, 10x42 €579**

Nieuwe Traveller BGA Mg

De nieuwe Traveller BGA Mg is de laatste toevoeging die vogelaars nieuwe techniek en kwaliteit biedt. Deze kijkers zijn ontworpen en gemaakt in Japan en door het gebruik van een lichtgewicht magnesium behuizing wegen ze slechts 380 gram, uniek voor dit type kijkers. Door de compacte afmetingen van 98x110mm past de Traveller probleemloos in jaszak of rugzak. Ondanks hun compactheid leveren de Travellers een hoge scherpheid met een neutrale kleurstelling. Beschikbaar in 6x32, 8x32 en 10x32 vanaf €339,-

Verdere informatie vindt je op www.opticon.nl, email nl@opticon.co.uk of neem contact op met je lokale dealer. **Ringfoto Focus**, Voorburg 070-3863519 / **Ringfoto Focus**, Den Haag 070-3638398 / **Combi Sipkes**, Groningen 050-3128684 / **Natuurinformatiecentrum**, Texel 0222-316249 / **Focus Optiek**, Middelburg 0118-625310 / **Ringfoto Osinga**, Hoorn 0229-214707 / **Foto MGM**, Leeuwarden 058-2123650 / **Natuurmonumenten**, St. Jans klooster 0527-246644 / **Combi Hameeteman**, Ouddorp 0187-681612 / **Foto Kino Linders**, Venlo 077-3513137

Opticon. Unit 21 Titan Court, Laporte Way, Luton, LU4 8EF, UK Tel: +44 1582 726522

REVOLUTIONAIR

EL 42 SWAROVISION. DE NIEUWE DIMENSIE VAN HET OBSERVEREN

Absolute beeldscherpte tot aan de rand. De hoogste kleurgetrouwheid. 100% groothoek-gezichtsveld, ook voor bril dragers. Beleef de beelden in een onovertroffen kwaliteit. Ook in slechte lichtomstandigheden.

NIEUW SCHERPSTELMECHANISME

snel, precies, betrouwbaar
unieke close-upfocussing
van tot 1,5 m

UNIEKE OPEN EL-GREEP

met onovertroffen functionaliteit
ideaal voor de bediening met een enkele hand

SWAROVISION TECHNOLOGIE

nieuwe Field Flatteners lenzen, HD-optiek,
optimale coating, grote oogafstand

SEE THE UNSEEN
WWW.SWAROVSKIOPTIK.COM

SWAROVSKI OPTIK BENELUX
Tel. 0800/022 19 63, Fax 0800/022 13 93
(Nederlandse nummers)
info@swarovskioptik.be
[facebook.com/swarovskioptik](https://www.facebook.com/swarovskioptik)

SWAROVSKI
OPTIK

Ontdek de kleinste details
en mooiste momenten.
This is the moment we work for.

**ZEISS
EXPERIENCE**

Beleef vandaag de
innovaties van morgen:
zeiss.com/zeissexperience

// CONQUEST
ZEISS. PIONIER SINDS 1846.

De nieuwe CONQUEST HD: de moderne observatiekijker.

Perfekte momenten beginnen met perfecte optiek: CONQUEST HD. De aantrekkingskracht van deze moderne allrounder ligt verscholen in het nieuwe HD-lens systeem, de lichte en compacte constructie, zijn "Made in Germany", plus een lichttransmissie van 90% en hoger. Met dit alles maakt de CONQUEST HD een compromisloze stap in de premium klasse van Carl Zeiss.

Verkrijgbaar vanaf maart 2012 in 8x42 en 10x42.

www.zeiss.com/sportsoptics · www.zeissverreijkers.nl

Importeur Technolyt

Tel. 075 - 6474547 · Fax. 075 - 62 13663

info@technolyt.nl

www.zeissverreijkers.nl

We make it visible.

Jaar van de Klauwieren 2012

Al een flink aantal jaren staat een soort een jaar lang extra in de spotlights. Dit jaar zijn het zelfs twee soorten. 2012 is door Vogelbescherming Nederland en SOVON uitgeroepen tot het Jaar van de Klauwieren.

Een jaar lang staan zowel de Klapekster (wintergast en voormalige broedvogel) als de Grauwe Klauwier (broedvogel) centraal. Voor de Grauwe Klauwier is Stichting Bargerveen betrokken als partner, bij de Klapekster wordt samengewerkt met Waarneming.nl.

Waarom een Jaar van de Klauwieren?

Is het Jaar van de Klauwieren nodig, die soorten worden toch al goed gevolgd? Klopt, maar met wat extra inspanning valt nog veel informatie te verzamelen. Zo is de Grauwe Klauwier bezig met een herovering van Nederland (geschat aantal van 340-450 broedparen in 2010). Iets wat deels ongemerkt gaat, want de soort is lastig te inventariseren. Bovendien zitten er raadselachtige aspecten aan de uitbreiding: waarom op de ene plek wel, en op de andere (ogenschijnlijk even geschikte) locatie niet? Door op meer plekken gericht te kijken naar Grauwe Klauwieren én hun leefomgeving, kan de uitbreiding beter worden vastgelegd en verklaard. Bovendien kunnen terreinbeheerders dan adviezen op maat krijgen om een verder herstel van de Nederlandse populatie mogelijk te maken.

De Klapekster is bij ons verdwenen als broedvogel (laatste zekere broedgeval in 1999 op het Hulshorsterzand op de Veluwe) maar vermoedelijk licht toenemend als overwinteraar. Heeft dat van doen met bijvoorbeeld terreinbeheer (begrazing) of niet? Hoeveel Klapeksters er in Nederland overwinteren is redelijk bekend, met name dankzij Waarneming.nl, maar hun voorkomen kan nog meer in detail worden gekoppeld aan de habitatvoorkeur, met name in relatie tot terreinbeheer.

Waarom kunt u meedoen in 2012?

- Gerichte inventarisaties van (nieuwe) broedlocaties van de Grauwe Klauwier in potentieel geschikte gebieden, met extra aandacht voor het aflezen van kleurringen.
- Twee landelijke simultaanstellingen voor Klapeksters in de winter van 2012/13.

Toch meer Kwartelkoningen dan verwacht in 2011

De laatste zomers kenmerkten zich door kleine aantallen Kwartelkoningen. Ook het seizoen 2011 begon aarzelend maar in de loop van juni werden er vooral in Groningen, Friesland en Drenthe nieuwe vogels gehoord. Het Oldambt (33), Polder Oude Riet (10), Lauwersmeer (6) en de Drentsche Aa (6) waren uiteindelijk de gebieden met opvallende aantallen. Het voorlopige aantal (definitieve uitwerking binnenkort) komt uit op zo'n 110 roepende mannetjes en dat is bijna tweemaal zoveel als in 2010 toen er 58 (laagste aantal sinds 1996) werden vastgesteld. In 2011 bleef het rivierengebied achter met voor IJssel, Rijn en Waal samen slechts 9 territoria. Bizar was de vondst door Joost Nijkamp van resten van een vers dode Kwartelkoning als prooi van de Slechtvalk onder de Erasmustoren op de Landelijke Dag op 26 november (foto op pag. 3). Een kort verslag van het afgelopen jaar wordt binnenkort aan alle deelnemers van de kwartelkoningtelling gestuurd.

In het komende seizoen zullen er ook weer 2 simultane tellingen worden gedaan van de Kwartelkoning. Het doen van zo'n nachtelijke telling is altijd weer spannend. Laten de mannetjes hun karakteristiek crex-crex-roep weer horen op dezelfde plekken als vorig jaar? Zo'n nachtelijke telling heeft een aparte sfeer met ook vaak de kans om andere nachtbrakers te horen zoals Porseleinhoen, Waterral, Kwartel, Nachtegaal, uilen, rietzangers en Rugstreeppad. Ook een ontmoeting met een Das of Vos behoort dan tot de mogelijkheden. De beide simultaanstellingen in komend voorjaar zijn gepland in de weekenden van 1-2 & 22-23 juni. Zoveel mogelijk aanvullende waarnemingen doorgeven is ook heel gewenst.

Zie voor informatie en doorgeven van waarnemingen www.kwartelkoning.nl en <http://www.sovon.nl/default.asp?id=301>

Jan Schoppers & Kees Koffijberg
kwartelkoning@sovon.nl

Overwinterende Klapekster in natuurontwikkelingssterrein in Ooijpolder, profiterend van de goede muizenstand aldaar.

Foto: Peter Eekelder

- Voor zowel Grauwe Klauwier als Klapekster zullen we de tellers aanvullende vragen stellen over habitat en terreinbeheer op locaties met broed- resp. winterterritoria.
- Ook zullen er speciale klauwierenexcursies en -lezingen georganiseerd worden om zo veel mogelijk mensen kennis te laten maken met deze schitterende vogelsoorten.

Weer een boeiend Jaar van... dus!

Meer weten? Op www.jaarvandeklauwieren.nl is steeds de actuele informatie over het Jaar van de Klauwieren te vinden en wordt vermeld aan welke activiteiten u mee kunt doen; hier zijn tevens T-shirts te bestellen. Ook kunt u zich via deze site aanmelden voor de digitale nieuwsbrief. De komende weken volgen nadere instructies voor deelname aan de verschillende (tel)onderdelen.

Voor allerhande vragen, suggesties of het bestellen van flyers en stickers (beperkte voorraden) kunt u mailen met klauwier@sovon.nl.

Team Klauwierenjaar,
Harvey van Diek

De meeste Kwartelkoningen werden in 2011 gevonden in de schier eindeloze akkers van het Oldambt in Groningen.
Foto: Kees Koffijberg